

39/
3/1897, 2

STAROHRVATSKA PROSVJETA.

GLASILO
HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA
U KNINU.

UREDNIK JOJ

FRANO RADIĆ

TEORETIČNI UČITELJ STRUKOVNOG TEČAJA U KORČULI.

God. III. Br. 2.

„Starohrvatska Prosvjeta“ izlazi četiri puta na godinu najmanje na dva tiskana arka. Predbrojba za nečlanove u monarkiji iznosi 8 kruna, a u inozemstvu 9 kruna ili 9 franaka. Predbrojba, knjige i listovi šalju se upraviteljstvu društva u Knin, a starinarske viesti, rukopisi i slike za časopis uredniku u Korčuli.

U KNINU 1897.

NAKLADOM HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA.

DIONIČKA TISKARA U ZAGREBU.

Sadržaj.

Strana

1. Ulomci s jedanaest tegurija otarskih ciborija i jednog vratnog okvira starohrvatske bazilike Sv. Marije u Biskupiji kod Knina. (<i>Fragments d'onze tégurs des ciboires d'autels et du cadre d'une porte intérieure de la basilique ancien-croate de Sainte-Marie de Biskupija près de Knin.</i>) Sa slikama. F. Radić	51
2. Topografičke crtice o starohrvatskim županijama u Dalmaciji — nastavak. (<i>Esquisses topographiques à l'égard des vieux tribus croates en Dalmatie.</i>) Iz ostavštine ot. Stjepana Zlatovića	60
3. O benediktinskomu samostanu i crkvi SS. Kuzme i Damjana u Tkonu na otoku Pašmanu. (<i>Sur le monastère de Saint-Benoît et l'église de SS. Côme et Damien à Tkon sur l'île de Pasman près de Biograd.</i>) Sa slikama. F. Radić	64
4. Sredovječni natpisi. (<i>Inscriptions du moyen-âge.</i>) Vid Vuletić-Vukasović	74
5. Arheološki prilozi o religiji poganskih Hrvata. (<i>Recherches archéologiques sur la religion païenne des Croates.</i>) Sa slikama. Fr. L. Marun	78
6. Izvješće o radu Hrvatskoga starinarskoga društva u obće, a napose o kršćanskim starinama do sada otkrivenim i objelodanjenim u Dalmaciji, osim Solina, Bosni-Hercegovini, Hrvatskoj, Slavoniji i Istri — nastavak. (<i>Rapport sur l'activité de la société archéologique croate en Knin en général, et en particulier sur les antiquités chrétiennes jusqu'à présent découvertes et publiées en Dalmatie excepté Salona, dans la Bosnie-Herzégovine, la Croatie, la Slavonie et l'Istre.</i>) Frano Radić	84
7. Razne vesti. (<i>Divers.</i>)	88
8. Bibliografija. (<i>Bibliographie.</i>)	92
9. Izvještaj upraviteljstva Hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu o društvenom radu i napredku kroz zadnji tromjesec. (<i>Relation de la direction de la société archéologique croate à Knin sur l'activité du société elle-meme et sur son progrès pendant le trimestre passé.</i>)	95

STAROHRVATSKA PROSVJETA.

GLASILO

HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA U KNINU.

UREDNIK JOJ

FRAŃNO RADIĆ

TEORETIČNI UČITELJ STRUKOVNOG TEČAJA U KORČULI.

GOD. III. Br. II.

U KNINU 1897.

NAKLADOM HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŽTVA.

DIONIČKA TISKARA U ZAGREBU.

Ulomci s jedanaest tegurija otarskih ciborija i jednog vratnog okvira starohrvatske bazilike S. Marije u Biskupiji kod Knina.

(Sa slikama.)

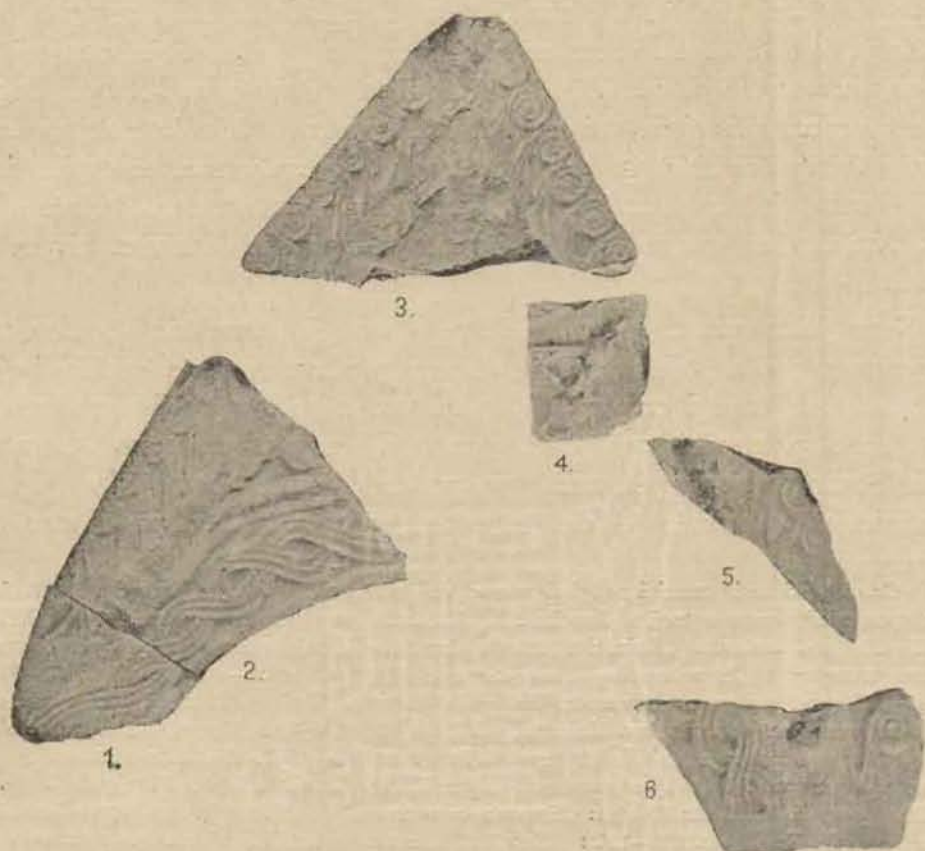
Do sad obielodanjeno mnoštvo raznovrstnih uresnih graditeljskih ulomaka od mramora i od prosta vapnenjaka izkopanih na rimo-katoličkom groblju u Biskupiji, medju ruševinama starohrvatske bazilike S. Marije, kao što i na istom mjestu protraženi i dielom objelodanjeni bogati grobovi iz razdoblja od VIII. do XI. vieka¹, dovoljnim su nam dokazom, da je ta crkva obstojala već u VIII. i IX. vieku, dakle davno prije nego li je kralj Petar Krešimir osnovao kod nje svoju kraljevsku biskupiju, i da je bila ne samo jedna od najsajnijih suvremenih crkava, nego dapače i jednim od glavnijih i najstarijih središta prvih stoljeća kršćanskoga života starih Hrvata.

Nego jošte ima u našem „Prvome muzeju hrvatskih spomenika“ sahranjenih, a još neobjelodanjenih, mnogo predmeta sa iste bazilike i njezinih grobova, jošte krije i crna zemlja na istom mjestu u svojim grudima nepoznato blago spomenikâ, koji potiču sa istog sjajnog hrama na tom hrvatskomu Sionu. Samo dugim, opetovanim prisposodabljanjem, a pomnijivim i opreznim proučavanjem, moguće je da se ustanovi prvobitna uloga i medjusobna

¹ Graditeljski neki uresni i nadpisni ulomci objelodanjeni su u knjizi prof. Dr. Fr. Bulića „Hrvatski spomenici“, onda u mojim člancima: u „Viestniku hrv. ark. dr. u Zagrebu“ god. XII, Br. 4. str. 113—116 pod naslovom „Kninski spomenici hrvatsko-bizantinskoga sloga u zagrebačkom arheološkiemu muzeju“, u „Starohrvatskoj Prosvjeti“ god. I. Br. 1. str. 35—40., Br. 2. str. 90—97., Br. 3. str. 146—150. pod naslovom: „Hrvatska biskupska crkva S. Marije u Biskupiji i kaptolska crkva S. Bartula na sadašnjem Kapitulju kod Knina“; god. I. Br. 1. str. 7—9.: „Tegurij starohrvatske biskupske crkve s. Marije u Biskupiji kod Knina“; god. I. Br. 3. str. 165—174.: „Nekoliko ulomaka lezenâ, plutejâ, vratnih pragova i lukovâ sa starohrvatske bazilike S. Marije u Biskupiji“; god. I. Br. 4. str. 205—212. i god. II. Br. 1. str. 10—14.: „Hrvatsko-bizantinske nadstupine“ Prvoga Muzeja hrvatskih spomenika; god. II. Br. 4. str. 211—217.: „Nekoliko ulomaka kamenitih rešetaka (transennae) i krstova pripadajućih bazilici S. Marije u Biskupiji kod Knina“. Predmeti nadjeni u nekim grobovima u i oko iste bazilike opisani su u mojim člancima u „Starohrvatskoj Prosvjeti“: „Starohrvatski ratni mač“, god. I. Br. 4. str. 242—248.; „Srebrne ostruge i saponi iz starohrvatskog groba u biskupskoj bazilici S. Marije u Biskupiji kod Knina“, god. II. Br. 1. str. 5—10.; „Grobnâ raka iz starohrvatske biskupske bazilike S. Marije u Biskupiji kod Knina i u njoj nadjeni mrtvački ostanci“, god. II. Br. 2. str. 71—87.; „Mrtvački ostanci nadjeni u prostu grobu na starohrvatskom groblju uz biskupsku baziliku S. Marije u Biskupiji kod Knina“, god. II. Br. 3. str. 143—148.; „Mrtvački ostanci iz triju starohrvatskih grobova uz ruševine biskupske bazilike S. Marije u Biskupiji kod Knina“, god. III. Br. 1. str. 28—31.

ovisnost prelomljenih i porazbacanih ulomaka pojedinih predmeta. Za sada je nužno da se još objelodanjuju posliedci iztraživanja posebnih skupina ulomaka, da se po mogućnosti olakoti potlaštaji pregled hrama u svojoj cjelokupnosti.

Slike ovdje priložene prikazuju nam 38 kamenitih ulomaka, od kojih je 20 pripadalo k jedanaest različitih tegurija otarskih ciborija, a 16 okviru nekog ulaza Marijine bazilike. To pak nisu svi nadjeni ulomci otarskih tegurija sa iste crkve. Jedan sa plohorezanim gospinim poprsjem već je objelodanjen¹, a nekoliko drugih sa ulomcima nadpisa, ostavlja se za kašnje priobćenje, u nadi da će naknadna izkopavanja, koja se namjeravaju izvesti, iznieti na svjetlost nove nadpisne ulomke, koji će biti od pomoći za njihovo potpunije i točnije čitanje.

Tolik broj tegurija ovlašćuje nas na zaključak, sve kad bi i svi ciboriji bili šestero — a ne, kao običnije, četverokutni, da je bazilika S. Marije imala *najmanje tri otara*, dok je sva prilika da jili je imala i više od tri.

¹ „Starohrv. Prosvj.“ god. I. Br. 1. str. 7—9.

I. Ulomci br. 1—6 (vidi str. 52.) pripadali su jednom samomu trokutnomu oblučnomu teguriju. Na tu nas tvrdnju privodi najprije njihova jednaka debljina od 10‰, zatim vrh trokuta (br. 3.) sa simetrično poredanim obrubnim kukama, onda slične kuke na ulomcima 2, 3, 5 i 6, slični ulomci dvostruke obrubne pletenice na ulomcima 1, 2 i 6 i jednaki krajevi križa na ulomcima 3 i 4. Taj je tegurij s donje strane svršavao na polukrug, poput uzdoljačkog¹, bolskog², spomenutog već objelodanjenoga sa iste crkve S. Marije i spljetskoga sa nadpisom SEMEA . . . itd.³ i poput njih je na kosim stranama obrubljen, s vanjske strane, nanižanim kukama. Na polukružnom luku neima nadpisa, nego je dotičan pojas oko njega izpunjen dvostrukom troprutastom pletenicom. Polje timpana bilo je po sriedi urešeno ploho-rezanim križem, kojega su ostali krajevi gornjeg i lievog kraka; oni su zarezom razdijeljeni u dva oštra vrha. Nutrnjost tih krajeva urešena je njima uzporednim šiljastim listićima, a nije izključena mogućnost, da to budu krajevi troprutaste dvostruke pletenice, kojom je moguće da bude bio, po ondašnjem običaju, urešen križ.

Komad br. 1	dug je	0·20 m.	šir.,	0·11 m.
" "	2 "	0·23 m.	" "	0·20 m.
" "	3 "	0·34 m.	" "	0·22 m.
" "	4 "	0·12 m.	" "	0·10 m.
" "	5 "	0·22 m.	" "	0·10 m.
" "	6 "	0·20 m.	" "	0·12 m.

Ne može se razabrati, da li je i što je bilo urezano okolo križa. Ulomci su od zrnata vapnenjaka.

II. Ulomci br. 7—9 imaju svi istu debljinu od 10·5‰, te isti oblik i veličinu kukâ, pa je sva prilika, da pripadaju jednomu te istomu teguriju. Da nije ostanaka križa urezana na sred trokutna timpana na ulomku br. 8, bilo bi slobodno polje nagadjanju, da bi ulomci br. 7 i 9 mogli pripadati donjnim krajevima pačetvornog oblučnog tegurija, kao što su oni na sačuvanom ciboriju u stolnoj crkvi u Rabu⁴ ili onaj nad vratima sakristije stolne crkve u Kotoru;⁵ ali nas križ i do njega preostale dvie kuke utvrđuju u mnenju, da je i ovaj tegurij bio trokutna oblika. Imao je u timpanu latinski križ urešen iznutra dvostrukom troprutastom pletenicom, a njegova su barem tri gornja kraja završivala u dvie kuke, kao što su na križu spom. uzdoljačkog tegurija. S jedne i druge strane križa stajala je po golubica noseć u kljunu

¹ „Star. Prosv.“ god. I. Br. 2. str. 76.

² „Viestnik hrv. ark. dr.“ god. XI. Br. 3. str. 65.

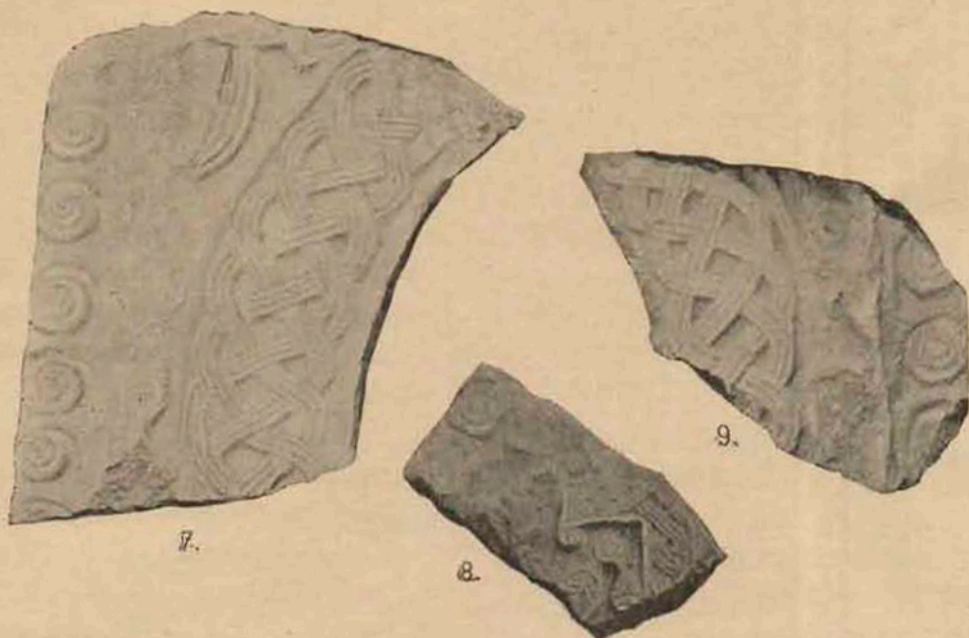
³ Prof. Fr. Bulić Nav. dj. str. 42—43. Tab. XVI.

⁴ R. Eitelberger. Die mittelal. Denkm. Dalm. Tab. I. — Cattanes. I' architett. in It. dal sec. VI. al Mille circa. str. 189. i T. G. Jackson. Dalm. the Quarn. and. Istr. III. str. 217—218.

⁵ Cattaneo. N. dj. str. 184.

grozd poput onih na višekrat spomenutom uzdoljačkom teguriju.¹ Rep, noge i zadnji dio tiela jedne golubice opažaju se na ulomku br. 7, a prednji dio tiela na br. 8. Kose strane tegurija bile su urešene, u IX. vjeku običajnim, kukama, a polukružni pojas oko luka četverostrukom troprutastom pletenicom.

Ulomak br. 7	dug je	0·46 m.,	šir.	0·33 m.
„ „ 8	„ „	0·30 m.	„	0·28 m.
„ „ 9	„ „	0·30 m.	„	0·16 m.

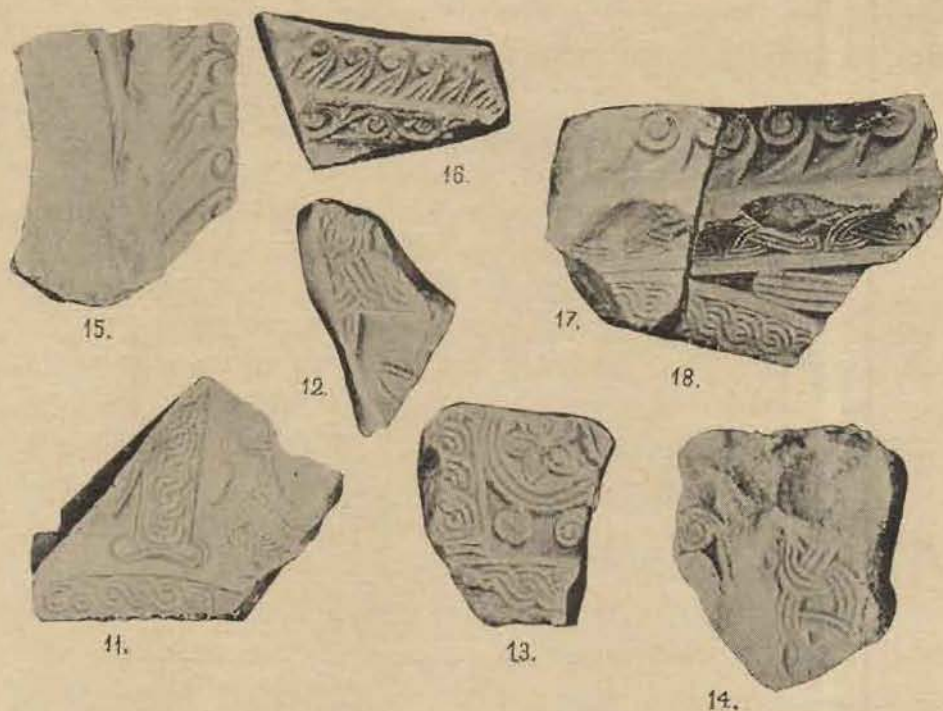
Kao na I. teg. i ovi su ulomci od zrnata vapnenjaka.

III. Ulomak br. 10 debeo je 0·10 m., dug 0·36, šir. 0·30 m. Od istog je gradiva kao i predjašnji. Na njemu je opaziti mal da ne cio križ što je bio urezan na sredini timpana, kao na teguriju br. II. pa i istoga, oblika. I na tomu se križu vidi, da su mu

svi krajevi, pa i dolnji, završivali u dvie kuke. I do njega su stojale simetrične dvie golubice sa grozdom u kljunu. Od desne je sačuvan prednji dio tiela i cijeli grozd, od lijeve tek dio glave. Otučen je obrub kosih strana timpana, koji je takodjer bio trokutan.

¹ V. „Star. Prosvj.“ god. I. Br. 2. str. 76. Na tom mjestu rekao sam, da su ptice paunovi, dočim je lašnje da budu golubice. Na bolskom teguriju stalno je, da su paun-ptice.

IV. Na ulomku br. 11, koji je deb. 0·08 m., dug 0·22 m., šir. 0·18 m. opažaju se ploharezani ostanci donjeg diela križa iz sredine timpana trokutnog tegurija, dobra prednja polovica lieve golubice s grozdom, komad grozda desne golubice i obrubni pojas tegurijeva luka. I ovdje je križ bio urešen običajnom pletenicom, pa su mu, sudeć po dolnjemu, i ostali krajevi završivali u dvie kuke. Dolnji dio ovoga križa bio je dulji od onoga na teguriju br. III. Pojas oko luka bio je urešen troprutastom dvostrukom pletenicom. Gradivo je isto od kojega su i predjašnji ulomci.

V. Krnjatak br 12. deb. 0·08 m., dug 0·18 m., šir. 0·13 m. sačuvao nam je ostanke sredine križa, kojim je bio urešen timpan posebna tegurija. I taj je križ imao za ures običajnu pletenicu, kao i križevi na tegurijim II., III. i IV. Uz križ opaža se s lieve strane oštar rogalj, možda latice peterolatične ruže, slične onima, što su s gornje strane križa na spom. bolskom teguriju. Od istog je gradiva kao i predjašnji.

VI. I ulomak br. 13 je ostatak sredine trokutna tegurija. Dug je 0·18 m., šir. 0·11, deb. 0·08 m. Na njemu se opaža donji dio križa poput onih na tegurijima II., III., IV. i V. I na njemu je pojas oko luka bio urešen dvostrukom troprutastom pletenicom iste širine kao što ju ima ona na njegovom križu. S lieve dolnje strane križa opaža se kružni zavoj troprutaste grane, koji u sredini nosi peterolatičnu ružu, a na vanjskoj donjoj strani dvie zbivene kratke kuke. Taj zavojak sličan je donekle onomu na

jednom ulomku, tegurija spljetskog muzeja¹. Na jednom nadstupnom pulvinu iz VIII. v., koji potiče sa crkve Aurona u Milanu urezan je na jednom licu križ, kojemu desno i lievo niče iz dna po loza zamotanih grana sa lišćem i grozdovima². Moguće, da su i na ovom našem teguriju desno i lievo križa bile urezane nekakve loze ili drukčija kakva stabla. Od istog je gradiva kao i prvašnji.

VII. Ulomci br. 14 i 35 po svoj prilici su česti jedan desnog drugi lievog donjeg kraja jednog te istog trokutnog oblučnog tegurija. To pokazuju jednake kuke urezane niz kose strane, kao što i ostanci troprutaste pletenice u pojasu oko luka. Ta je pletenica sastavljena od dva kraka krivuljice (cik-cak crte), koje se medju sobom križaju, i od prstenova spletenih sa krivuljicama, oko pojedinih njihovih križališta. Komad br. 14 deb. je 0·11 m., dug 0·22 m., šir. 0·18 m. a br. 35 deb. je 0·10 m., dug 0·32 m., šir. 0·21 m. Od istog su gradiva kao i predjašnji.

VIII. Ulomak br. 15 je desni donji kraj trokutna tegurija. Sačuvao mu se je na njemu komad luka sa dotičnim pojasom bez nakita i komad kose strane sa osamljenim kukama, poput onih na ulomcima pragova sa istog nalazišta³, samo što su ove dvo-, a one troprutaste. Dug je 0·27 m., šir. 0·21., deb. 0·08 m. Od istog je gradiva od kojega su i gori opisani.

IX. Da je ulomak br. 16 čest tegurija, doznaje se po kukama niz kosu stranu, kao što i po vijugastoj lozi, koja je obrublivala trokutni timpan tegurija i koja se je s gornje strane sužavala. Ta vijugasta loza slična je onoj oko pobočnog okvira na ulomku pilastra sa nadpisom STEFATON, koji se čuva u našem muzeju⁴. Kuke su na ovom ulomku takodjer osamljene i uprav onako troprutaste, kao na spom. ulomcima pragova. Komad je dug 0·18 m., šir. 0·12 m., deb. 0·13 m. Od istog je gradiva, od kojega su i svi predjašnji.

X. Ulomci br. 17 i 18 sačinjavaju lievi donji kraj oblučna trokutna tegurija urešena uzpored kosih strana na isti način kao što je rub Branimirovog datovanog (888 g.) spomenika nadjena u Muću 1872. g.⁵, t. j. s vanjske strane redom podinom vezanih kuka trokutna korjena, a s nutrnje uzlovitim troprutastim trakom, kojega je svaki uzao dva puta prelomljen na oštre kute. O sličnom traku na Branimirovom spomeniku, koji je sada u zagrebačkom arh. muzeju, prag. prof. Bulić je pisao⁶, da je u njemu motiv „iste vrsti kao i onaj na kninskim ulomcima br. 20 i 25“ njegove knjige, dočim je na rečenom ulomku br. 25 dotičan ures samo donekle

¹ Bulić. Kn. sp. str. 44. Tab. XVII. br. 56.

² Cattaneo. N. dj. str. 117.

³ V. „Star. Prosvj.“ god. I. Br. 3. str. 166. sl. VIII. i X. i str. 171—172.

⁴ V. „Star. Prosvj.“ god. I. Br. 1. str. 23—26. i Br. 2. str. 84—87.

⁵ V. „Rad jug. ak. znan. i umj.“ knj. XXVI., članke prof. Ljubića i dr. Fr. Račkoga.

⁶ V. Nav. dj. knj. I. str. 38.

sličan onomu na Branimirovom spomeniku i na ovom ulomku biskupinskog tegurija; sličan jim je samo u pojedinim uzlovima, a ima od njih posve drugčiju kompoziciju. On je naime sastavljen od dva traka, koji dok je svaki uvijen na slomljene valove koji teku protivnim smierom, medju sobom se križaju i zapliću na uzlove, pa može da se zove *uzlovitom pletenicom*. Uzlovi na uresu Branimirovog spomenika, kao što i oni na ovom ulomku tegurija, pripadaju jednom te istomu traku, koji se je zauzlao sam sobom u niz istovetnih uzlova, pa može da se nazivlje *zauzlanim trakom*. Takvih zauzlanih troprutastih trakova nahodimo na ulomku krstioničnog tegurija iz IX. v. u Pulju¹ u Istri i na oblučnom pačetrovnom teguriju iz kraja VIII. ili početka IX. v. nadjenu u Portu kod Rima², a tako zauzlan trak sam sobom spleten u krasnu simetričnu uzlovitu pletenicu na dovratniku crkve S. Klimenta na Celiju u Rimu³. Na ulomku pak br. 20 Buhćeve knjige je samo početak pletenice, o kojemu se ne može čisto pogoditi, da li je početak četverostruke ili kakve druge. Na našem ulomku br. 18 ostao je sačuvan i kut timpana izmedju lieve strane tegurija i polukružnoga luka, pa u njemu rep golubice, koja je stajala s jedne strane križa, poput onih na već opisanim tegurijima sa križem izmedju dvie golubice ili paun-ptice. Ostanak pojasa oko luka nastavlja se i na ulomku br. 17, a urešen je kao i na tegurijima opisanim pod br. IV. i VI. Oba su ulomka debela po 0.09 m., br. 17 je dug 0.20 m., šir. 0.11 m., br. 18 dug je 0.24 m., šir. 0.21 m. Od istog su gradiva kao svi prije opisani komadi.

XI. Ulomak br. 36 pripada luku nekog tegurija, koji je u pojasu imao troprutastu četverostruku pletenicu, spojenu rek bi sa zatvorenim krivočrtnim elementom. Dug je 0.25 m., šir. 0.21 m., deb. 0.11 m. Od istog je gradiva kao i prijašnji.

Ulomci vratnog okvira. Skupina ulomaka br. 19—34, njih 16 na broju, sva je prilika da pripada krasnu okviru nekog nutrnjeg ulaza zar prozora konfesije (*fenestella*) ili u samu konfesiju ili možda u pjevalište bazilike

¹ Cattaneo. N. dj. str. 182.

² Cattaneo. N. dj. str. 151.

³ Cattaneo. N. dj. str. 160.

(*adytum*), ili u svetište (*porta sancta*) ili u glavni brod bazilike (*porta pulchra* ili *speciosa*, hrv. kraljevska vrata) ili napokon u jedno od *pastophoria*. — Oni su od domaće muljike (lapora).

Taj je okvir bio pačetvoran a otvor u njemu završivao je gori polukružno, kako se razabire po ulomcima br. 23 i 25. Ulomci br. 19 i 20 pripadali su dovratnicima, koji su s nutrnje strane bili urešeni širokim obrubom, na kojemu je plohozana laka i vitka troprutasta vijugasta loza, sastavljena poput one na već objelodanjenom vratnom okviru, koji sad kiti ulaz u napuštenu crkvu S. Bartula u Dubrovniku¹. Vitice na dubrovačkom spomeniku završuju svekolike trolatičnim cvjetićem, na ovom biskupinskom sad krugljicom sad cvjetićem, ali ponajviše krugljicom. Na obadva spomenika su stapke dvoprutaste. Isti je ures kao na dovratnicima, razumije se po ul. br. 23 i ostalima, tekao i sve naokolo luka, te se je s gornje strane razširivao, razgranavši se u rabesku, uz pridržanje istih motiva u razvijenijoj kompoziciji, te je izpunjavao dva gornja kuta medju polukrugom i pačetvorinom. Negdje, kao što se vidi na ulomcima br. 26 i 34, sastaju se dvie suprotne vitice, privezuju se medju sobom sponom, te sačinjavaju podlogu

¹ V. u prošastom broju ovog časopisa u mojem članku „Razvaline crkve S. Stjepana u Dubrovniku“ na str. 25.

palmete, na isti način kao na trogirskom poznatom nadvratniku sa nadpisom PAX HVIC DOMVI, ET CUM SPIRITU TUO¹. I polupalmete na lozi biskupinskih ulomaka br. 19, 20, 21, 22, 24, 25, 28, 29 i 31 istog su sastava kao i polupalmete trogirskog nadvr. pa i dubr. okvira, samo što na ovom zadnjemu imaju vazda po tri lista, a na bisk. i trog. po četiri, koji su pak na trog. pri kraju zaobljeni. Kuti na točkama, gdje počimlju vitice na vijugastoj lozi, izpunjeni su i na bisk. ulom., kao na dubr. spomeniku vazda dvostrukim pupoljkom. — Na onim krajevima loze, gdje se ona na bisk. okviru razrašluje, kuti su izpunjeni jedinim pupoljkom (br. 25, 31 i 32); između takova dva razrašljena kraja loze, kao što se vidi na ulomcima 25 i 32, stajao je krug izpunjen četverolatičnim cvietom. — Poput trogirskog nadvratnika i dubr. okvira, i bisk. okvir najjašnje je da potiče iz IX. vieka.

Sliede protege pojedinih ulomaka.

Br. 19	dug je	0·20 m.,	šir.	0·35 m.,	deb.	0·125 m.
» 20	»	0·40	»	0·25	»	0·13 m.
» 21	»	0·21	»	0·07	»	0·14 m.
» 22	»	0·19	»	0·13	»	otučen
» 23	»	0·26	»	0·17	»	0·07 m.
» 24	»	0·14	»	0·14	»	0·07 m.
» 25	»	0·16	»	0·27	»	0·07 m.
» 26	»	0·20	»	0·11	»	0·07 m.
» 27	»	0·20	»	0·18	»	0·07 m.
» 28	»	0·16	»	0·17	»	0·07 m.
» 29	»	0·15	»	0·10	»	0·07 m.
» 30	»	0·13	»	0·13	»	0·07 m.
» 31	»	0·12	»	0·20	»	0·07 m.
» 32	»	0·15	»	0·10	»	0·07 m.
» 33	»	0·14	»	0·10	»	0·07 m.
» 34	»	0·12	»	0·09	»	0·07 m.

U Korčuli o Velikoj Gospi 1897.

F. Radić.

¹ Vidi moj članak sa slikom u „Viestniku hrv. a. dr. u Zagr.“ God. XIV, Br. 1, str. 16—17.

Topografičke crtice

o starohrvatskim županijama u Dalmaciji i starim gradovima na kopnu od Velebita do Neretve.

Napisao

Fr. Stip. Zlatović.

(Nastavak v. br. 1. god. 1897.)

XIII. Županija Imotska.

Između hrvatskih županija Const. Porfir. spominje u X. vieku i *Emota*, Imotsku. Pošto bijaše na kraju države, na jugu; odaljena i osamljena, nije bila u doticaju sa ostalima, niti joj nalazimo kojega župana uz ostale s kraljem, da je podpisivao povelje i darovnice kao svjedok. — Županija se je mogla sterati na zapad do rieke Cetine; od sjevera razstavljale ju planine Kamešnica i Zavelim od livanjske županije, od iztoka, od Zavelima na Posušje k Vitini, svrčala granica po brdima do Vrhgorca, a s juga pružala se od Cetine do Biokova. — Stajaše dakle između županija: s jugo-iztoka Dalenske ili duvanjske, s jugo-zapada Raztočke i Mokranske, sa zapada, preko Cetine rieke, Poljičke i Cetinske, a sa sjevera Livanjske. Zemljište je ravno ali većim dielom krševito, svakako plodno, te i Latini imadoše onamo u Runoviću grad *Novae* ili *Ad Novas* i u Lovreću *Tronum* ili *Bilubium*, koje, kao i ostale, razrušiše divlji Obri. Širom sve županije razišani su veliki mašeti, stećci, starodavni hrvatski nadgrobnji spomenici, te pokazuju, da je njegda župa bila dobro napučena. Po uredbi bosanske države, županija *Imotska* bi sdružena bosanskoj kraljevini, a kašnje zapade Stjepana Hercega, u XV. vieku, dokle ju i njemu oteše Turci i održaše do god. 1717. Od tada mletačka i kašnje austrijska.

Gradovi.

1. *Imota*, *Imotski*, glavni grad županije, kojoj ime daje, sagrađen je povrh vrletnih klisura, nad jezerom sa južne strane. Grad bijaše dosta velik i jak, jakim kulama i debelim ogradama. Godine 1503. uzeše ga Turci, ali ugarsko-hrvatski kralj Matijaš, budući uzeo Jajce u Bosni, u primirju s Turcima ovi mu ga moradoše povratiti. Malo kašnje opet pade u turske šape, i oni s južne strane kosimice k polju zasnovaše varoš, koju kašnje Mletčani razkrišiše i razprostraniše. Mletčani potjeraše godine 1717. Turke iz grada i

sve krajine. Oni držahu u tvrđavi dobru stražu do pada skupnovlade; kašnje, razoružana, cjelokupa se održa do malo godina nazad; ali od nekog vremena, bez prestanka se obara.

2. *Proložac* Na sjevero-zapad od Imotskoga, u selu Proložcu, imotske občine, nad potokom i mostom „Šarampov“, povrh strmih klisura s jedne i druge strane vide se ostanci zidovâ starih utvrda. Cienimo, da su staroga grada Proložca, koji po ugovoru Turci moradoše predati kralju Matijašu zajedno sa Imotskim 1503.

3. *Čačvina*. S istočnog kraja sinjskoga polja, s lijeve strane rieke Cetine, nad selom Čačvina u sinjskoj občini, diže se zašiljeno visoko brdo, a povrh njegovih vrletnih klisura visi se stari grad Čačvina, za kojim se najprije Turci polakomiše i potražiše od Stjepana Hercega god. 1466.

Grad je možda u davnija vremena pripadao županiji cetinskoj, ali rad naravnih medjaša rieke stavismo ga u imotsku. On je i kašnje bio hrvatskih bana, dokle god. 1466. ote ju Stjepan Herceg banu Pavlu Šperančiću. Turci ga zaposjedoše kada i Sinj, god. 1536., i održaše do god. 1686. Donekle ga Mletčani stražiše, pak zapustiše. Kako je na osamljenoj visini, tako ga često gromovi udaraju i ruše, te danas samo preostaju visoke razvaline kulâ i ogradâ.

Radobolje — Radobilia.

Izmedju imotske i poljičke županije s lijeve strane rieke Cetine sterc se stara gospoština, *parochia* spljetske biskupije, koju Farlati nazivlje *Comitatus Radobiglie*. (Illyr. Sac. III. 13.) Danas zauzimlje sela Blato, Kreševo i Katinj, a u davnija vremena cienimo, da su joj pripadala Žeževica i Zagvozd do briega „Turija“.

Kada je uzpostavljena bosanska kraljevina, onda je njoj pripadalo Radobolje, i kralj Tvrdko god. 1382., poveljom iz Bobovca 3. travnja, povrati gospoštinu Vukcu Nenadiću (Manuale della Dalmazia 1875. 146.). Kašnje kralj Ostoja god. 1408. darova *Duarum cum Provincia Radobile* knezu kapetanu Jurju Vučiću (Buletтино di archeol. e stor. 1884. No. 12. 188.). Napokon ju prisvoji Stjepan Herceg sa ostalim zemljištem s lijeve strane rieke Cetine od bana Pavla Šperančića i sagrađi tvrđavicu nad selom Katinj za obranu.

Gradovi.

1. *Zadvarje — Dveri — Duare*. Na ljutu klancu, gdje strmim klisurama završuje na zapadu planina Biokovo, i izpod *istih*, od pada Gubavice naglo se valja rieka Cetina k Omišu, stoji čuvar tvrđava Zadvarje, koju spominje bosanski kralj Ostoja god. 1408. Turci ju uzeše kada i ostale po Cetini i održaše do 1651. Kašnje višekrat preotimana od naših i Mletčana, dokle ju karlovačkim mirom Mletčani zapustiše.

U jug od sadanjega varoša Zadvarja, omiške občine, pri planini još se uzdrže zidine staroga grada i jaka kula prama iztoku.

2. *Radobolja*. Na sjeveru selu Katuni više župne crkve, kod kuća Rubića i Divića u omiškoj občini; na oblu humku vide se ostanci temelja oble tvrđavice. Jesu li od kojeg staroga grada? nije poznato; valja da su barem od one tvrđavice, koju Stjepan Herceg u tom selu sagradi god. 1457. (Ljubić. Ogledalo knjiž. I. 265.)

3. *Viseć*. Rieka Cetina od Omiša u iztok brodljiva je za 5 kilometara do starih Kačića mliništa, danas gosp. Radmana. Nad tom mlinicom s lijeve strane rieke diže se visoko brdo i na vrh njega vide se ostanci i temelji staroga grada Viseća, koji god. 1404. kralj Ostoja oduze vojvodi Klešiću, a god. 1444. Herceg Stjepan sa Omišom pridruži Hercegovini, a njegovi sinovi prodadoše Mletčanin koji ga održaše do karlovačkoga mira, pak zapustiše.

Gorska župa.

Iza planine Biokova na sjever pruža se duga ravnica preko dvadeset kilometara od Vrhgorca na iztok, do brda Turije na zapadu, koje ju razstavlja od Zagvozda, omiške občine. Ta ravnica bez polja, mršava i kamenita, zatvorena je sa svih strana visokim planinama: od iztoka i sjevera nad selim Zavojane, Kozica i Župa a od zapada i juga Biokovo sa njegovim ograncim do Vrhgorca. Između županija: od iztoka neretvanske Rastočke, od juga Mokre ili Makarske, od zapada Radobolja i poljičke, a od sjevera imotske. Nebi se moglo znati, kojoj je od tih županija u staro doba mogla pripadati, pošto je od svih jednako i razmjerno odstranjena i osamljena; nu, ako i kašnje, postade posebnom i nazva se *Gorskom župom*. Spominje ju listina srbskoga kralja Stjepana Prvovjenčanoga (Daničić, Riečnik I. 216.), kašnje kralj bosanski ju darova Jurju Vučiću i braći mu god. 1408. *transalpinam dictam gorscam Zupam cum omnibus juribus et territoriis* (Buletino di archeologia e storia Dalm. 1884. No. 12. 189.). Na zapadnjem kraju gorske župe nalazi se mjesto *Vrdovo*, *Vrdô*, *Vrdol*, gdje za turskoga vladanja stanovaše župnik za službu puka ostalih sela prostrane župe. Po karlovačkom miru puk iz Hercegovine napući različita sela i ustroji veći broj novih župa. Vrdovo ostade posebno, i, za uspomenu siela staroga župnika, prozva se *Župom*, kako se i danas zove, imotske občine.

Grad.

1. *Vrhgorac*. Na istočnom kraju gorske župe stoji Vrhgorac, tvrd grad na klisurastu briegu, nad današnjim varošom. Turci ga zaposjedoše sa ostalom Hercegovinom pri svrhi XV. vieka i održaše do god. 1690. Tad ga naši osvojiše i Mletčani održaše do pada skupnovlade, 1797. Grad je sličan ostalim srednjih doba, visokom ogradom opasan, a unutra mu velika kuća i razne omanje kule.

Paganija neretvanska.

Opisujuć hrvatske županije u Dalmaciji nemožemo izostaviti one neretvanskih Pagana:

a) jer su one dobrim dielom u sadanjoj Dalmaciji;

b) jer su neretvanski Pagani svedjerno u stara vremena slagali sa Hrvatima, š njima bili u savezu i napokon sdruženi s hrvatskom državom pod kraljem P. Krešimirom velikim od polovice XI. vieka;

c) jer cienimo, da na početku Hrvati napučiše te županije, te se kašnje sa Neretvanim sdružiše u nezavisnu državu.

Const. Porf. u X. vieku pripovieda, kako su Hrvati zapremili zemlju do rieke Cetine, ali on razumi jedino pokraj mora, od ušća Cetine do Istre, dok on isti priznaje, da su u gorskoj Dalmaciji i preko rieke Cetine k Neretvi bile hrvatske županije Livanjska i Imotska. Tamo nije bilo dubokih rieka ni visokih planina, koje su mogle zaustaviti hrvatski narod, da se ne prospe po ravnizam plodne i pitome Neretve, a kako su prvi došli, tako su morali prvi neretvanske ravnice zaokupiti. Kašnje, kada su se Srbi doselili i iste ravnice napučili, te se u posebnu državu uredili, kao suplemenjaci sliše se s Hrvatima i urediše neodvisnu državu Neretvansku. S toga cienimo, da su se Neretvani slagali s Hrvatima, u prijateljstvu i savezu bivali, te se s hrvatskom državom sdružili. Neretvanska Paganija pružala se uz more na suhu od ušća Cetine rieke do utoka rieke Neretve u more, na otoče Brač, Hvar, Korčulu, Mljet i Lastovo, s desne strane rieke Neretve do utoka rieke Rame, te s desne strane iste, iznad Duvna k Livnu do livanjske i imotske županije. U X. vieku po Const. Porfir. neretvanska država bijaše razdieljena na tri županije: makarsku, duvanjsku i rastočku.¹

I. Županija Mokra.

Ova se župa sterala uz morskú obalu od ušća rieke Cetine do vrela Žrnovice izmedju primorskih sela Gradca i Baćine u gornjem primorju.

Gradovi.

Županija je imala sliedeće gradove:

1. *Mokar, Makar, Makarsku* na razvalinam latinskoga grada *Mucru*, od donje Luke sadanjega varoša k selu Makru, višekrat rušen, napokon ga Turci god. 1499. razkopaše iz temelja.² (Nastavit će se.)

¹ Upozorití nam je ugledne čitaoce na ono, što piše o Paganiji veleuč. gosp. prof. Vjekoslav Klaić u knjizi „Opis zemalja u kojih obitavaju Hrvati“ (II. str. 164—167.) Op. Ured.

² Obširnije piše o Makru i Makarskoj veleuč. gosp. prof. Vjekoslav Klaić. (N. dj. II. strana 168—169.) Op. Ured.

O benediktinskomu samostanu i crkvi SS. Kuzme i Damjana u Tkonu na otoku Pašmanu.

(Sa slikama.)

Starinski samostan i crkva SS. Kuzme i Damjana stoje na vrhu popovećeg čunjasta brežuljka, na dva kilometra daljine nad selom Tkonom na otoku Pašmanu, prema Biogradu na moru.

Gosp. savjetnik J. Alačević piše, da je vrh briega u staro doba bio opasan utvrđnim zidovima, kojih da se još opažaju ostanci¹. Po Bianchi-u² rek bi da je taj samostanski spomenik utemeljen 918. god. Godine 1060. spominje se, u darovnici nekog Mojmira samostanu S. Ivana Evangeliste u u Biogradu, dolac SS. Kuzme i Damjana³. God. 1070. poslanik kralja Krešimira dosudio je crkvu SS. Kuzme i Damjana samostanu sv. Ivana⁴, dočim je malo kasnije pripadala biskupu biogradskomu, jer ju je on god. 1076. darovao istom samostanu, prilikom kad su papinski legati Gebizon opat i Fulkoin biskup prolazili kroz Biograd sa kraljevskim znakovima za krunitbu hrvatskoga kralja Dmitra Zvonimira⁵.

To se neda drugčije tumačiti, nego ako uzmemo, da je crkva bila preporna između biskupa i Benediktinaca. Kralj Krešimir, utemeljitelj i nadaritelj samostana sv. Ivana, bit će za života branio Benediktince, ali, po njegovoj smrti, bit će jim biskup preteo crkvu SS. Kuzme i Damjana. Kad su papinski legati došli u Biograd, naravska je stvar, da će jim se opat Petar s koludrima bit potužio, da jim je biskup posvojio spom. crkvu, a legati će bit uplivali na biskupa Prestancija da ju povrati; samo što je to izvršeno u obliku „dopuštenja posjedovanja“, kako je razumjeti po riečima dotične izprave „perpetualiter habere concessit“ i „concessionis sanctio“.

U doba medju godinama 1080—85. kupio je Majus opat sv. Ivana neku zemlju od kapelana SS. Kuzme i Damjana.

Priepor medju Benediktincima i biskupom, radi posjedovanja crkve SS. Kuzme i Damjana, bio se je ponovio nekoliko godina prije 1111. god.⁶ kad

¹ Bull. di arch. e st. dalm. A. XI. Nr. 9, str. 139, u članku: „Il monastero e la Chiesa dei SS. Cosmo e Damiano sull'isola di Pasmano“.

² „Zara Cristiana“ II. str. 132.

³ Rački. Doc. VII. str. 60.

⁴ Rački. N. dj. str. 86—87.

⁵ Rački. N. dj. str. 107—108.

⁶ Tu su godinu čitali u dotičnoj izpravi u knjizi „Polichorion“, koja se sad čuva u arhivu c. k. Namjestništva u Zadru, toliko Farlati (Ill. Sacr. IV. 8), koliko Kukuljević (Cod. dipl. II. str. 9) i Ljubić (Libellus polichorion, str. 20, br. 79) kao 1103. Nu pošto je izprava izdata za indikcije IV i vladanja

je biskup Dobre (Bonus) bio koludrima preteo istu crkvu. Radi toga su se opat Dabrus i koludri potužili bili 1111. god. papinskom poslaniku kardinalu Augustinu. On je pohodio teško bolestna biskupa i opomenuo ga, neka prije smrti, radi duše svoje, povrati protuzakonito oteto. Usled te opomene, biskup je povratio koludrima crkvu sa svim pripadnostima⁷.

Kad je mletački dužd Dominik Michieli 1126. god. razorio Biograd i u njemu samostan sv. Ivana, koludri se preseliše na susjedni otok Pašman i nastaniše se u kaštilu kod crkve SS. Kuzme i Damjana⁸. Nakon razorenja Biograda biskupija bi prenešena u Skradin, a crkva SS. Kuzme i Damjana od dužda dodieljena biskupu zadarskomu. Da koludri budu mogli da uživaju u miru tu crkvu, bi jim darovana od zadarskoga biskupa Mihovila 1129. god.⁹ Kod crkve sagrađiše koludri samostan, kojemu bijahu pridružena sva imanja, sva prava i sve povlastice bivšeg biogradskog sv. Ivana, uz naslov rogovskoga, po imanju u Rogovu, darovštini kralja Petra Krešimira. U to doba (XII. vijeku) izprosiše opat i koludri od rimskih papa i od kraljeva hrvatsko-ugarskih obilate povlastice i potvrde starijih prava i slobodština. Medju tima najzlamenitija je povlast i potvrđnica udieljena jim 1166. god. od hrv.-ugar. kralja Stjepana III.¹⁰ Tom izpravom bijaše koludrima udieljena sudbena oblast nad stanovnicima samostanskih posjeda. Opat pak i koludri niesu mogli biti sudjeni nego od kraljevskoga suda.

Glasovit i bogat bijaše kroz tolike vjekove rogovski samostan SS. Kuzme i Damjana, tako da već u XVII. vijeku arcidjakon Valerije de Ponte, namjestnik nadbiskupa Todora Balbi-a (1656—1669.), apoštolski posjetioć zadarske biskupije, izvješćuje, da je u njegovo doba 36 selâ bilo podloženo jurisdikciji benediktinskog tkonskog opata¹¹.

Kad je 1202. god. mletački dužd starac Enrik Dandolo s križarskom vojskom obsiedao Zadar, mnogi su se odličniji zadarski građani bili zaklonili po imanjima tkonskih Benediktinaca, a zadarski kaptol bio je uprav primljen u isti samostan. U ime nagrade i zahvalnosti za takovo i toliko gostoprinstvo darovahu obćina i kaptol zadarski tkonskomu samostanu samo-

Paskala II. pape i iztočnoga cara Aleksandra Komnena, koji su istodobno vladali samo od god. 1099. do 1118., a kroz to doba IV indikcija pada samo jedauput i to 1111. godine, gosp. Alačević je dokazao, da je izprava iz te godine. Biti će, da su tek tiskarske pogriješke (Bull. di arch. e st. dalm. A. XII. str. 40—41), što stoji na tom mjestu Al-a razlaganja, da je 1103. god. bila indikcija I, mjesto XI, i što kaže, da je indikcija IV nakon 1111. god. padala 1122. mjesto 1126. godine.

⁷ Ljubić, Lib. pol. str. 20.

⁸ Alačević, Nav. razpr. u Bull. di a, e st. d. A. XII. 186 i Bianchi, Nav. dj. II. 132.

⁹ Ljubić, Nav. dj. br. 83, str. 22.

¹⁰ Izprava je prvi put, i ako manjkavo, objelodanjena iz prepisa 1258. god. u arhivu zadarskom od Farlatia (Ill. Sacr. IV. 7); drugi ju je objelodanio Kukuljević (Cod. dipl. II. str. 70, *71). Gosp. Alačeviću kao, da nije bilo poznato Kukuljevićevo izdanje i sam je objelodanio tu izpravu (Bull. itd. A. XII. Nr. 12, str. 186 i sl.), Ljubić, možda nehotice, izostavio je izpravu u svojem izdanju ukupnog „Polichoriona“.

¹¹ Bianchi, N. dj. II. str. 133.

stan sv. Dimitrija u Zadru; a duvne sv. Dimitrija darovaše mu crkvu sv. Petra u Bubnjanim sa njezinim pripadnostima. Za ratovanja medju Mlečićima i hrv.-ugar. kraljem Ljudevitom prije 1348. god. (kad bi sklopljen mir) razoriše Mlečići crkvu i samostan svetih Kuzme i Damjana¹².

Godine 1351.¹³ opat je tkonski iznova izgradio samostan i crkvu porušene od Mlečića.

Za ponovljenog rata s Ljudevitom kraljem, Mlečići po drugi put razoriše samostan i crkvu SS. Kuzme i Damjana 1357. god. Iste godine papa Inocencije VI. naredjuje apoštolskomu legatu Androinu, neka iztražuje i ocieni štetu, što su ju Mlečići nanieli tkonskim benediktincima, te da jih obveže na izplatu¹⁴. — Sljedeći nadpis iz 1369. god. uzidan više glavnog ulaza obnovljene crkve SS. Kuzme i Damjana svjedoči, da je u to doba izgradjena pod opatom Petrom Zadraninom.

1. ✠ HOC OPV NOVA ESTRVCTIOIS · AD RVTVRO	AD u svezi
2. RV REI MEMORIA · POST DESTRVCTIOE IRRAS	
3. CRIPTORV LOCI ꝛ ECCLE · SCORV · COSME · ET	
4. DAMIANI · ANTEMII · LEONTII · ꝛ EUPREPII · MAR	AN i AR u sv.
5. TIRV ꝛ HRM · REHEDIFICATVR ꝛ A HADAME	AM u svezi.
6. NTO CONSTRVITVR · AD LAVDEM DEI OIPOTEN	VR, AD i VD u sv.
7. TIS · ꝛ BEATISSIME VIRGINIS · EIVS MATRIS	
8. MARIÆ · DOR QVE SCOR · PAR HRATRE	
9. PATRAM DE IADRA · DEI ET APOSTOLI	AP u svezi.
10. DE GRA HILAE ABBATEM DCI LOCI · CAPA	AB " "
11. LLAVVM QVE DNI PAPA IRRASCRIPTI · INST	AN " "
12. ANTI ANRO A NATIVITATE SALVATORIS	AN " "
13. MILLASIMO · CCC · SEXAGESIMO · NORO	
14. INDICTIOE SEPTIME · DIE QVARTO IVRI	AR " "
15. PRESIDENTE PAPATI DNO BARBARO DI	
16. VIRA PVIDENTIA PAPA QVITO · ANO CI · VII ·	AN " "

Nadpis se čita:

† Hoc opu(s) nov(a)e estruc(t)io(n)is . ad futuro-
ru(m) rei memoria(m) . post destructionem i(n)frasc-
riptoru(m) loci et eccl(es)ie . s(an)c(t)oru(m) . Cosm(a)e et
Damiani . Antemii . Leontii . et Euprep(i)i . mar-
turu(m) et fr(atru)m . reh(ed)ificatur et a fu(n)damen-
to construitur . ad laudem Dei o(mn)ipotent-
is . et beatissim(a)e Virginis eiu(s) Matris

¹² Bianchi u knjizi „I fasti di Zara“ piše, da se je to dogodilo 1350. god., dočim se tada nije vodilo rat do 1356. god., a mir je bio sklopljen 1348.

¹³ Bianchi, I fasti di Zara.

¹⁴ Bianchi, Nav. djelo.

*Mari(a)e . d(ict)o(r)u(m)que s(an)c(t)or(u)m per fratre(m)
 Petrum de Jadra . Dei et Apostoli-
 ca gra(tia) hu(m)ilem abbatem d(i)c(t)i loci . cape-
 llanum que d(omi)ni pap(a)e i(n)frascripti . inst
 anti anno a nativitate Salvatoris .
 Millesimo . ccc . sexagesimo . nono
 indictio(n)e septima . die quarto iunii . .
 pr(a)esidente papatui d(omi)no Urbano di-
 vina p(ro)videntia papa qui(n)to . an(n)o ei(us) v^oII .¹⁵*

Obnovljenje crkve trajalo je četrdeset i devet godina, kako se doznaje po sljedećem nadpisu uzidanom u njezinom pročelju (vidi sliku 1. na str. 68.):

HEC ECCLESIA FVIT COMPLE
 TA 1418 · TEMPORE · REVEREN
 DI · PATRIS · DNI · FRANCISCI · MA
 RIPETRO · IN · HONORE · BEATIS
 SACTORVM · COSME ET DAMIANI · D · M

Nadpis se čita:

*H(a)ec ecclesia fuit completa 1418 . tempore reverendi patris d(omi)ni
 Francisci Maripetro in honore(m) beatis(simorum) Sa(n)ctorum Cosm(a)e et
 Damiani D(ei) m(artyrum).¹⁶*

Više nadpisa je grb mletačke pl. porodice Malipiero: orlova noga i krilo na štitu.

Oko god. 1400. bi opatija tkonska pretvorena u komendu, te je samostanom izravno upravljao prior, a pretičak dohodaka uživao bi dotični komendatar.

Da su i u kašnje doba, kao što u XI. i XIII. vieku, Benediktinci u Hrvatskoj rabili i njegovali glagolicu¹⁷, dokazuju nam sljedeći glagoljački nadpisi urezani u crkvi i u samostanu SS. Kuzme i Damjana u Tkonu.

I.

Nad vratima blagovaonice:

Ⲛⲟⲩⲏ ⲛⲉⲛⲟⲩⲏ ⲛⲉⲛⲟⲩⲏ ⲛⲉⲛⲟⲩⲏ ⲛⲉⲛⲟⲩⲏ
 ⲛⲉⲛⲟⲩⲏ ⲛⲉⲛⲟⲩⲏ ⲛⲉⲛⲟⲩⲏ ⲛⲉⲛⲟⲩⲏ ⲛⲉⲛⲟⲩⲏ
 ⲛⲉⲛⲟⲩⲏ ⲛⲉⲛⲟⲩⲏ ⲛⲉⲛⲟⲩⲏ ⲛⲉⲛⲟⲩⲏ ⲛⲉⲛⲟⲩⲏ

¹⁵ Msgr. Bianchi (Zar. Cr. II. 133) je objelodanio ovaj nadpis, ali ga nije linearno prepisao; iz četvrte brazde izostavio je rič *Leontii*, iz šeste i sedme *omnipotentis*, a u zadnjoj brazdi mjesto *ejus* čitao je *Pontificatus ejusdem*. I prof. Ljubić u Lib. pol. (str. 67) objelodanio je isti nadpis po netočnom prepisu popa Matije Hrvatinića iz god. 1642.

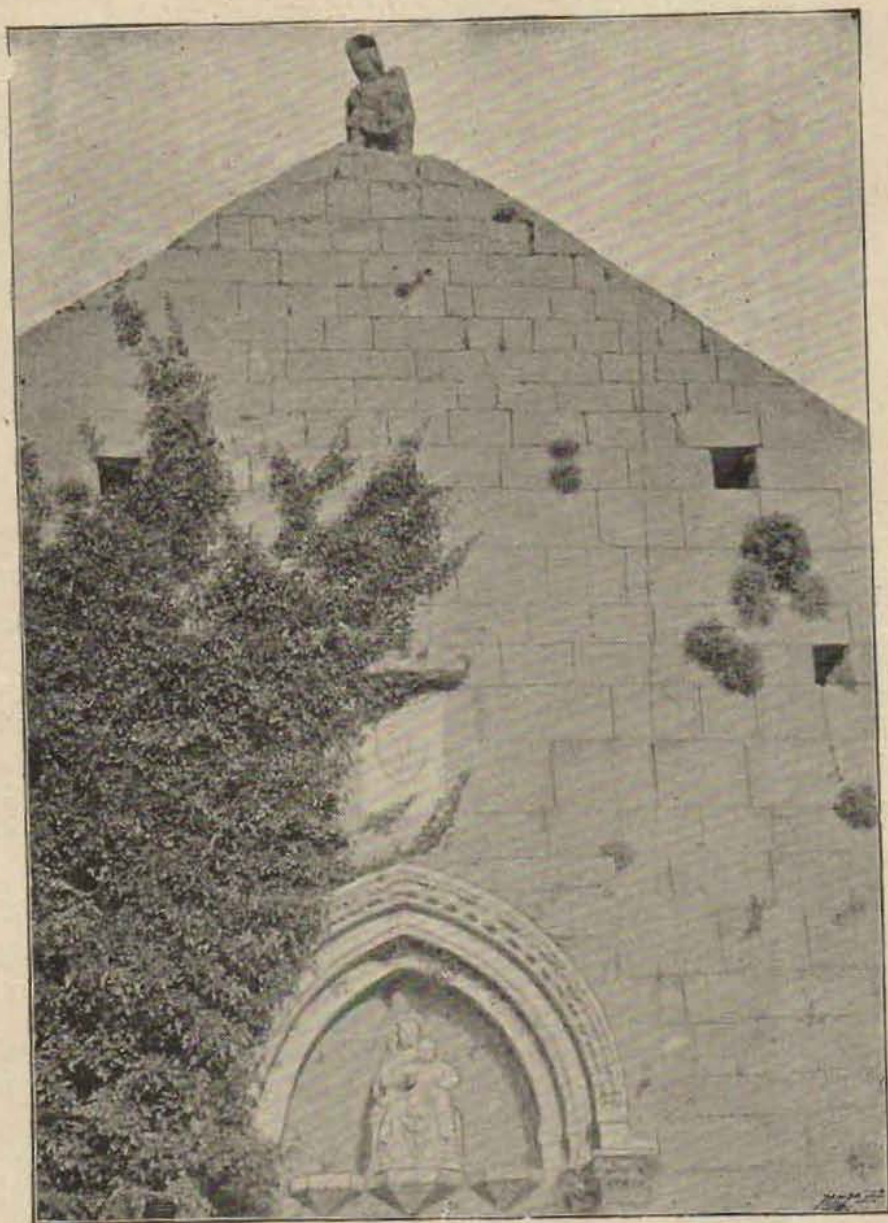
¹⁶ I taj su nadpis netočno izdali Bianchi (Nav. dj. II. str. 134) i Ljublé (Lib. pol. str. 67).

¹⁷ Rački, Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća, str. 265.

*

Čita se:

*1517 aprila na dan
29 priur dom Anton Bogdan-
ić s koludri učini to¹⁸*

Slika 1.

II.

Isti je priur Don Anton Bogdanić zakopan u samostanskoj crkvi, gdje mu na nadgrobnoj ploči stoji upisano (Vidi u tlorisu crkve grobnicu pod br. III):

¹⁸ Čitanje ovoga nadpisa, ali ne posve točno, ni linearno, objelodanio je već msgr. Bianchi (Zar. Cr. II. str. 134).

ԳՊԻՐԻ ՍՅՍՅԱՅ ԿԱՏՈՒ
 Ե ՍԵՑՁ ԿՐՍՍՅՔ ԵՅՁՍԵ
 ԿՐԵԳԻ ԲԵՑՅԵԿ ԶՍՁ
 Կ ԿՅԿՁԵՑ Ե ՍԵՅՁԱՔԿ
 Զ ԲԿՍՁԿՐԿ .

Čita se:

1531 Totu lež-
i dom Anton Bogd-
anić priurb-s(ve)l(o)g-
a Kuzmi i Domjana
s Pašmana.

III.

S lieve strane glavnog ulaza u samostanski vrt pred crkvom uzidan je grb. Na štitu desno okrenut uzpet lav, preko kojega koso s desne put lieve pás. Nad štitom opatski šešir, a nad šeširom nadpis:

ՎՍԵՐԻ ՁԵԿՑ
 ԵԿԵ . . ՅԳՅՔԵ

Čita se:

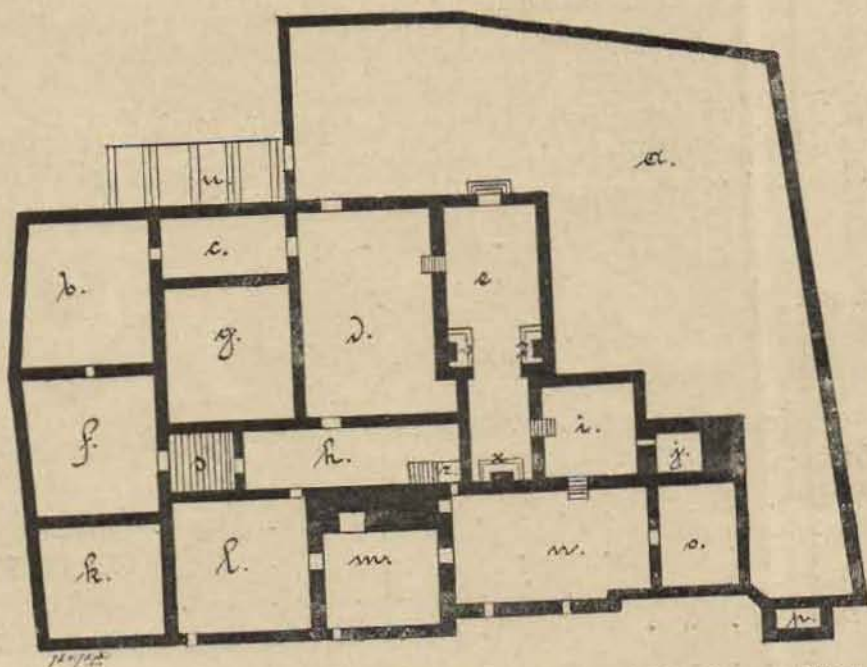
G(ospo)diu M(a)rko
Bar(ić) učini.

Na temelju izprava dade se sastaviti sljedeći popis opata samostana Svetih Kuzme i Damjana:

1. Ivan	god.	1129.
2. Nicifor	"	1172—1174.
3. Oton	"	1175.
4. Dominik	"	1187—1207.
5. Milca	"	1217.
6. Robert	"	1222—1240.
7. Jakov Cornaro	"	1282.
8. Ivan II.	"	1290.
9. <i>Kuzma</i>	"	1291.
10. Ivan III.	"	1308.
11. Luka	"	1323—1325.
12. Martin	"	1343—1344.
13. <i>Mihovio I.</i>	"	1344.
14. Grgur	"	1358.
15. <i>Juraj</i>	"	† 1362.
16. Petar II.	"	1367—1372.
17. Luvers	"	1374.
18. Fridrik de Zorzi, plemić zadarski	"	1392.

19. Mihovio II.	god.	1397.
20. Vid Šubić	"	1398.
Popis komendatara SS. Kuzme i Damjana:		
1. Pop Fridrik de Zorzi	"	1400.
2. Franjo Malipiero, potonji nadbiskup spljetski	"	1418.
3. <i>Polidor, nadbiskup zadarski</i>	"	1449.
4. Petar Foscari, primicerius S. Marka u Mlecima	"	1467.
5. Antun Diedo	"	1502.
6. Jakov Vordio	"	1525.

Slika 2.

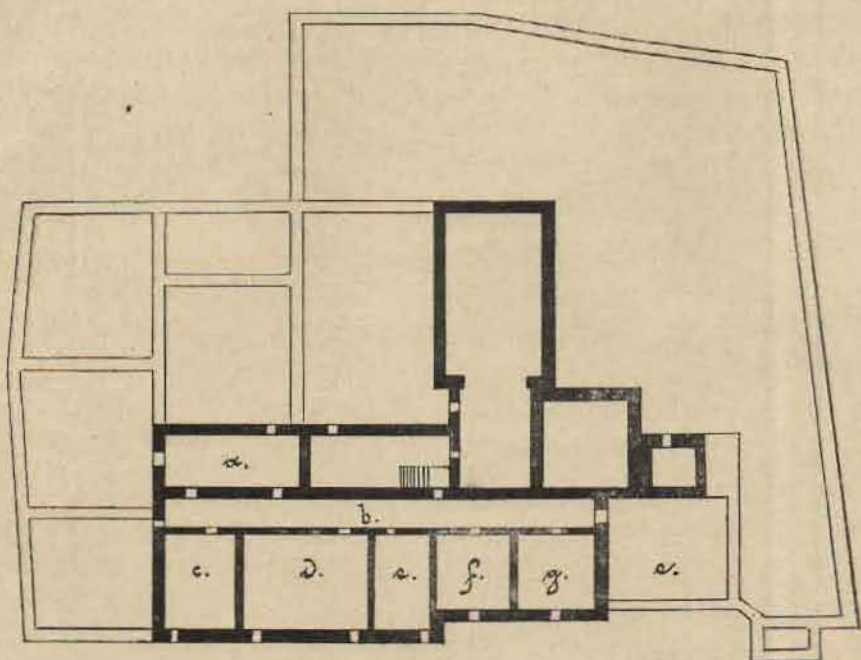

Tloris prizemlja samostana i crkve SS. Kuzme i Damjana u Tkonu.

7. Montemerlo de Monteriacio	"	1558.
8. Drugi Montemerlo	"	1586.
9. Nikola Brenti iz Parme	"	1601.
10. Bracijo, biskup sarsinski	"	1625.
11. Stjepan Grandi	"	1653.
12. Jerolim Sorini	"	1696.
13. Juraj Juričević, splječanin	"	1730.
14. Mato Karaman, nadbiskup zadarski	"	1740.
15. Ante Karaman, nećak predjašnjega	"	1766.

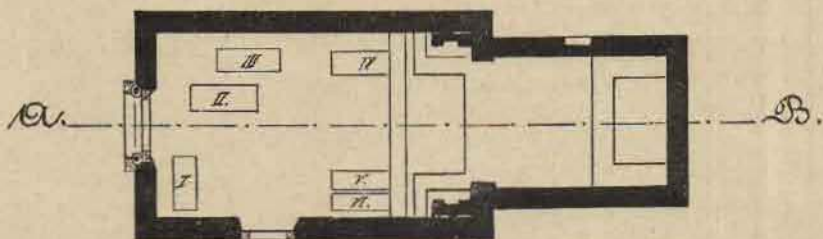
Osjem opata *Kuzme, Mihovila I. i Jurja*, te komendatara *Polidora, nadbiskupa zadarskoga*, sve je napomenute opate i komendatara bio već popisao prag. Bianchi u svojoj *Zara Cristiana* (II. str. 136—137).

Slika 3.

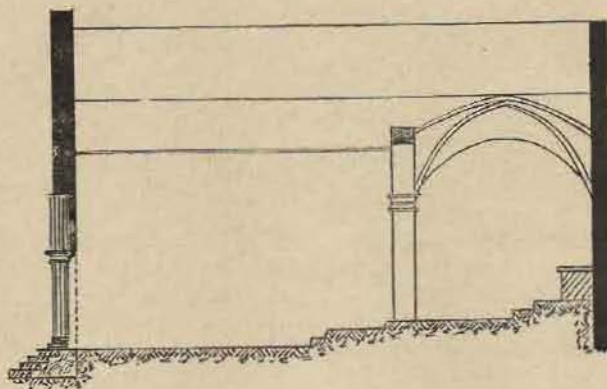
Tloris I. tavana crkve i samostana SS. Kuzme i Damjana u Tkonu.

Slika 4.

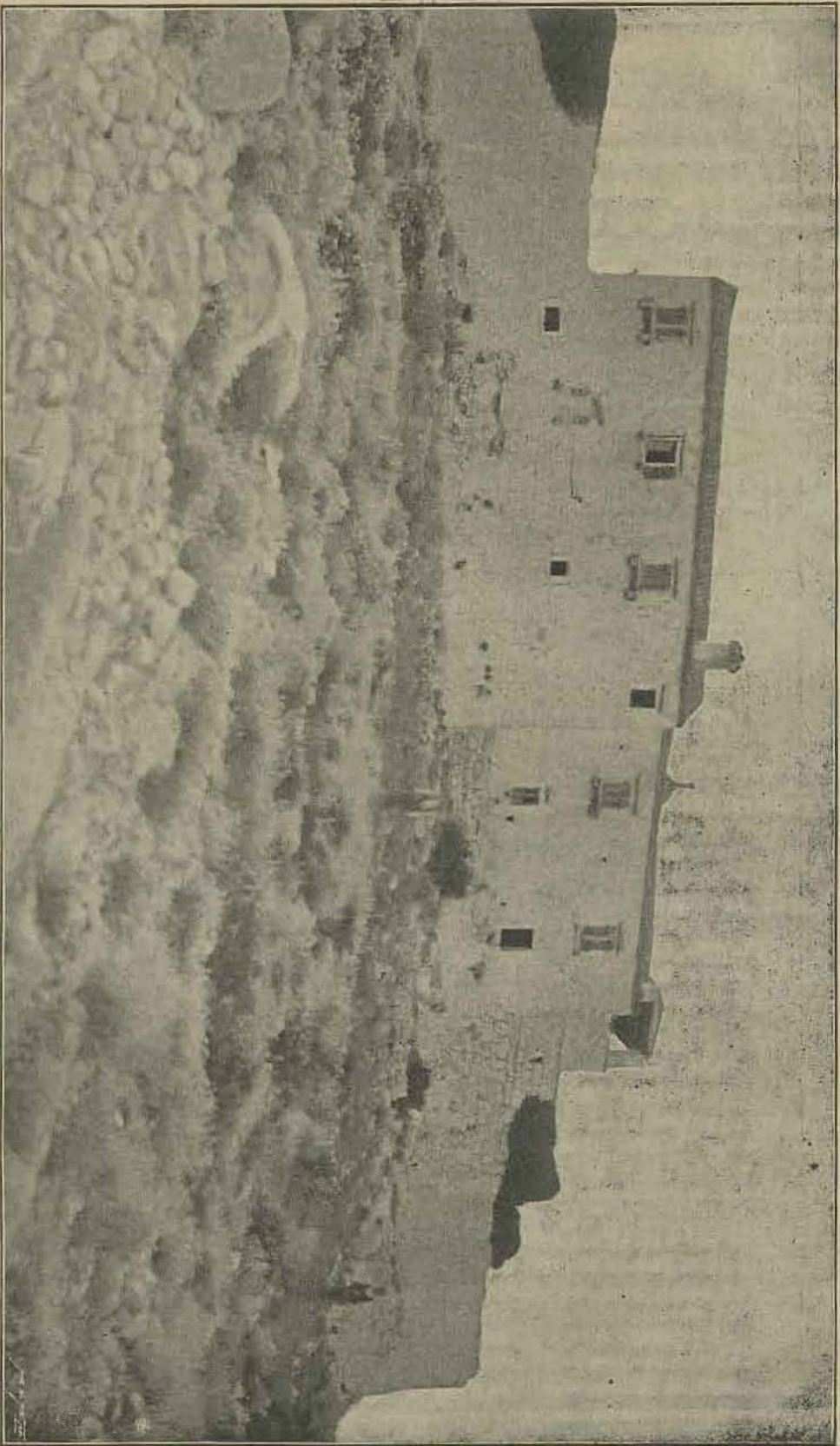
Tloris crkve SS. Kuzme i Damjana u Tkonu.

Slika 5.

Uzdužni presjek crkve SS. Kuzme i Damjana polag crte AB. u tlorisu.

Slika 6.

Pogled s istočne strane samostana SS. Kuzme i Damjana u Tkonu.

Na jednoj su nadgrobnoj ploči u crkvi urezana sliedeća slova:

S · D · N · B ·

Crkva i kapela su pačetvorna tlorisa. Sad su u crkvi sama tri drvena otara. Kapela je posvodjena. Na pročelju neima drugog graditeljskog uresa do ulaznih vrati gotičkog sloga. Na njima su pragovi od biela mramora, a sve je ostalo od obična pomnjivo tesana vapnenjaka. U timpanu ulaznih vrati bila su tri kipa, od kojih je samo po sriedi sačuvan kip B. D. Marije s djetićem u naručaju. Na vrh pročelja namješten je kameniti kip B. Gospe.

Priložene slike 1—6 prikazuju samostan i crkvu SS. Kuzme i Damjana u njihovom današnjem stanju. Na tlorisu sl. 2. je pod slovom *a* vrt, pod slovima *b*, *e*, *f*, *k* jesu kućištine ili starozidine, pod sl. *g* zdenac, *d* dvorište, *e* crkva, *h* hodnik, *i* riznica, *j* zvonik, *l* konoba u zadnje doba peć, *m* kuhinja, *n* blagovaonica, *o* konoba, *p* zahod, *r* stube što vode na prvi kat, *s* stube što vode u kućište, *v*, *x*, *z* otari. Na tlorisu sl. 3. prikazuju: slovo *a* spremaonicu, *b* hodnik, *c*, *d*, *e*, *f*, *g* ćelije samostanske, *e* zatavnjak ili terasu.

Sam niesam obašao rogovski samostan, ali mi javlja veleuč. g. predsjednik O. Marun, da je on u njemu opazio tu i tamo uzidanih više kamenitih ulomaka sa ostancim plohorezanog uresa hrvatsko-bizantinskog sloga. Kao svjedoci prvobitne crkve SS. Kuzme i Damjana iz XI. a možda i X. vieka, kad jim budu dobavljene slike, ti će se ulomci naknadno priobćiti u ovom časopisu.

F. Radić.

Sredovječni natpisi.

Priložuje

Vid Vuletić-Vukasović.

A. Natpisi Dubrovački.

IX.

1. . Ḿ .¹
2. . Ū . Ū . Ū .
3. . L . X . X . X . IX .
4. HIC // OLIVITVR . TESTAMTV .
5. INC // REATAE . DEITATIS . —
6. HIC // CLAVDITVR . TALENTV .
7. (intemeratae) V // RVTIS :
8. HIC . STERNIT . TEGVMENTV .
9. CREATAE . HVMANITATIS .
10. IN HOC . PERSOLVI TITVLO .
11. PASCHASI DG . MATHAEI .
12. DE RESTIS^a . IN ORACVLO .
13. MERITV . NOSTRAE SPEI .
14. ET TANDEM . IN HOC LOCVO .
15. LEGIT . STRATV . SVAE PROGENIE //

¹ Kako se razabire po priloženom facsimilu ni gosp. naš suradnik nije posve točno pročitao ovaj natpis, a još manje točno g. profesor G. Gelcich, koji ga je u svojoj knjizi „*Dello sviluppo civile di Ragusa*“ ovako objelodanio (str. 25.):

M. CCC. LXXXIX
Hic solvitvr testamentvm
Increatae Deitatis
Intvs clavitvr talentvm
Intemeratae virtutis
Hic sternitvr tegumentvm
Creatae Hvmanitatis
In hoc persolvit titvlo
Paschasi Mathaei
De Resti in Oracvlo
Meritvm nostrae spei
Et tandem in hoc locvlo
Legit stratvm svae progeniei.

Gosp. Gelcich dakle je godinu, koja je urezana u tri brazde, postavio u jednu. Od 16 pikanja, što se nahode oko brojaka godine, prepisao je tek jednu. Tako je izostavio sve ostale pikanje iz natpisa, a postavio je onu zadnju, koje neima na ploči. U četvrtoj brazdi nije iztaknuo: da je pukotina preko ploče sbrisala slovo *S* u rieči *solvitur*, a rieč *testamentum* da je pokraćeno napisana testamtu sa pokratnim znakom urezanim više slova *M*. U 5. brazdi nije iztaknuo, da je spom. pukotina digla slovo *R* iz rieči *increate*. U 6. brazdi čitao je prvu rieč *Intus*, dok je na ploči čisto urezano *hic*; drugu je rieč pročitao *clauditur*, a nije iztaknuo, da je spom. pukotina odkrnila od početka te rieči prostor,

Facsimile natpisa k članku „Sredovječni natpisi“.

Navedeni je epitafij u dnevnomu horu crkve Oo. Dominikanaca, te je uza nj, u dnu, nekoliko plemićkijeh grbova. U vrh ploče je grb-štit, te mu je polje razdjeljeno

koji je mogao sadržavati dva prva slova, te da ostaje na ploči još nrezano samo *aditur*, što bi se većom vjerojatnosti moglo da pročita: (*tr*)*aditur*, jer bi se za *clauditur* hoćela i neobična pokratice *cl(u)*; nije iztaknuo, da neima pri kraju rieči *talentum* slova *m*, nego da je zastupano kraticom *z*. Sedmu je brazdu samovoljno pročitao, a nije u njoj pogodio ni prve ni druge rieči. Na ploči je otkrnuti sva prva polovica ove brazde u prostoru, koji se proteže tolikom duljinom, koliko je odgovara slovima *hic ste*. . . sliedeće brazde. Tu je dakle mjesta za samih šest slova, a ne za 10, koliko bi jih trebalo za rieč *intemerate*. Druga rieč ove brazde ne može da bude *virtutis*, jer i ako joj je jasan dočetak *tutis*, a ono su opet jasna dva slova pred njim *ni*, koja s njim skupa glase *nitutis*. Sad pošto je izpred *n* od-palo jedno slovo, pred kojim se je još sačuvalo slovo *t*, to bi se sva rieč mogla čitati *lenitutis*; a pošto bi se ta rieč imala slagati sa prijašnjom *Deitutis* i potla-šnjom *humanitatis*, lasno je da rezač bude slovo *a* zamjenio sa *u* i da bi se ta rieč imala zar čitati *lenitatis*, a ciela brazda zar *egregie, strenue, candidę, integre* ili *heroice lenitatis*. U 8. brazdi nije spomenuo, da su druga i treća rieč pokraćene, te da niesu po cielo napisane *sternitur tegumentem*, nego *sternit. tegumentu*), te su dakle u zadnjoj dvie pokratice. U 9. brazdi takodjer nije napomenuo, da je rieč *humanitatis* pokraćeno] napisana *humanitati*. sa sitnim *S* urezanim pri vrhu slova *i*. U 10. brazdi nije iztaknuo, da su u rieči *persoluit* dvie pokratice, na početku *per* pisana *p* a pri kraju *it* sa po-

uniže s dvije prečage. U gornjoj je česti polja kula sa zubovima. Završuje se grb-štit s kacigom, a naokolo su uresi. Usp. »Dello Sviluppo Civile di Ragusa prof. G. Gelcich« str. 25.

X.

✠: SĀPVLTV u sv. VI
 RĀ : MĀRIRI :
 DĀ GĀMO³ :
 QV QIB' SVIS⁴ :

Pločica vap. u klastru Oo. Dominikanaca u Dubrovniku. Šir. 0,258, vis. 0,185 m.

kratnim znakom više slova *i*. U 11. brazdi čitao je *Pascasii Mathaei*, dočim je na ploči urezano *Pascasius. Mathei*. U 12. brazdi nije urezana druga rieč *Resti*, kako je pročitao g. G. nego *Restis*. U 13. brazdi nije iztaknuo pokraticu } mjesto slova *M* u rieči *meritum*. Tako ni u 14. brazdi nije iztaknuo istu pokraticu u rieči *tandem*. Ni u zadnjoj brazdi nije iztaknuo tu pokraticu u rieči *stratum*; u toj brazdi nije kazao, da je rieč *progeniei* pokraćeno napisana *progenie*. G. Gelcich nije ni to iztaknuo, da su svi dvoglasnici *ae* u nadpisu pisani samim *e*.

G. V. V. V. se je u 7. brazdi poveo za gosp. Gelcich-em, pa se nije ni on držao *facsimile-a*. U 9. brazdi je prepisao jednu mjesto dvie piknje nakon rieči *create*, u 11. brazdi je *Pascasius* prepisao *Pascasi es*, što nebi imalo smisla a u 12. brazdi u rieči *oraculo* izostavio je slovo *u*.

Tako popravljen nadpis imao bi se dakle čitati:

1. . M .
2. . C . C . C .
3. . L . X . X . X . I X .
4. Hic (s)olvitur . testam(en)tu(m) .
5. Inc(r)reate . Deitatis . —
6. Hic . (tr)aditur . talentu(m).
7. (Integre?) (.)lenitatis :
8. Hic . sternit(ur) . tegum(en)tu(m).
9. Create . humanitati(s) .
10. In hoc . p(er)solvi(t) titulo .
11. Pascasius . Mathei .
12. De Restis . in oraculo .
13. Meritu(m) . nostre spei .
14. Et tand(em) . in hoc loculo .
15. Legit . stratu(m) . sue progenie(i) .

² Mato Rastić, god. 1348. (Mon. Rag. T. II. str. 32), maljoltetan sin pokojnog Paškala, prima iste godine škrbnike određene mu od maloga vieća. (N. dj. II. str. 53.) God. 1352. dne 26. veljače od istog vieća proglašen je punoljetnim. (N. dj. II. str. 141), i, kao takav, obnašao je 1357. god. čast vojenog zapovjednika uz drugu dvojicu proti eventualnom dolazku genuežkih galija. (N. dj. II. str. 190), 1358. bi učinjen škaragvajtom. (N. dj. II. str. 222) za mjesec svibanj, na 7. srpnja bi izabran medju zapovjednicim za mjesec kolovoz. (N. dj. II. str. 232), a na zadnji rujna iste godine izabran bi medju tri občinska kamerlenga. (N. dj. II. str. 241.) Paskazije dakle Matov, na kojega se odnosi nadpis, bio je sinom već u XIV. vieku moguće, bogate i slavne plemićke porodice Rastića. Op. Ured.

³ Taj *Marinus de Gamo* na 28. rujna 1303. bijaše izabran kao član u vieće zamoljenih (*rogatorum*). (Mon. Rag. T. II. str. 30.), a sliedeće god. članom sudaca male kurije. (N. dj. II. str. 208.)

⁴ Čita se: † *Sepultura: Marini: de Gamo: cu(m) o(mni)b(us) suis:*

XI.

1. †: HIC REQUIESSCIT :
2. DRS : VRSACIVS : DE CERE U sv. VR
3. VA : CVM SVIS : HEREDIBZ :
4. . SR . III . XV . DIE PRIMO : D
5. LVIO : . *

Pločica krasno nazubljena šir. 0,50 m., vis. 0,31 m. Uragjena je u zid u horu iza velikoga otara, u crkvi Oo. Dominikanaca u Dubrovniku. — Pločica je od bijelca, mramora, a slova su krasna i udubljena. — Usp. »Dello Sviluppo civile di Ragusa ecc. prof. G. Gelcich«, str. 25.

XII.

✱ S DA RAD
IVOI RAS
VMAR GV
M OIB SVIS*

Ploč. vap. u klausturu Oo. Dominikanaca u Dubrovniku. Šir. 0,25 cm., vis. 0,12 cm.

* U izdanju g. Gelcicha, u 1. brazdi umetnuta je tačka iza prve rieči i izostavljeno je drugo *S* koje je pogrešno urezano u rieči *requiesscit*; u 2. brazdi, u pokraćenoj rieči *d(omi)n(us)* umetnuto je slovo *V* i piknja iza rieči *de*; u 4. brazdi izostavljen je pokratni potez preko slova *D* pokraćene rieči *d(e)*; a nad godišnjim brojem *III*. postavljeno je *o* kao dočetak rieči *centesimo*, na mjesto *c* kao početno slovo iste; u 5. brazdi izostavljena je treća točka iza rieči *luio*.

Nadpis se čita: † *Hic requiesscit: d(omi)n(us): Ursacius: de Cereva: cum suis: heredib(us). M. III XV. die primo: d(e) luio:.*

Taj Ursacius ili Orsaolo de Cereva primio je god. 1303. od velikog vieća milost, da može ići u Kotor, da traži neke svoje dugove ako se zakune, da ti dugovi bijahu učinjeni prije reformacije vieća, koje je svakomu zabranjivalo ići u Kotor. (M. R. II. str. 302), na Miholjdan 1304. bijaše izabran članom vieća zamoljenih; na 2. veljače 1305. prikazuje se uz domin. priora kao nadbiskupov poslanik pred knezom (M. R. II. str. 310); na 16 kol. 1305., uz drugu dvojicu, uzeo je u zakup državni prihod carinare. (M. R. II. str. 312.) God. pak 1350. spominju se škrbnici baštinika pok. Orsa de Čereva, koji lako da bude bio druga osoba različita od Ursacius-a našega nadpisa. (M. R. II. str. 102 i 103.)

* Čita se: *S(epultura) de Radivoe Nasumen cum o(mn)ib(us) suis.*

Godine 1322. (M. R. T. I. str. 66) spominje se Branivoj sin udovice *Radivojeve*, koji bi zadnji mogao lahko biti Radivoj našega nadpisa. Op. Uredn.

Arkeologički prilozi o religiji poganskih Hrvata.

(Sa slikama.)

Prem je cilj našega starinarskoga društva: »sabitati, izkapat i sačuvati hrvatske spomenike« na najširoj podlozi osnovan, obuhvaćajući sve prastara ona doba života hrvatskoga naroda na južnim predjelima, ipak društveni dosadnji rad, i nehote, vrtio se izključivo o dobi pokrštenih Hrvata. Najdavniji takovi spomenici, što jih društvo do sada obrelo, sižu u zadnje decenije VII. iliti u prve VIII. a to najpače u onima odkopanim u bazilici na rimokatoličkom groblju u Biskupiji.

Ipak naše društveno upraviteljstvo pokrećuć »Starohrvatsku Prosvjetu«, među ostalim u programu, reklo je, kako je teška zadaća glasilu: »bacati prozrake u IX. i VIII., i što se dublje siže, u VII. vjek, u doba naseljenja hrvatskoga naroda. Sila je priznati, da prva polovina VII. vjeka za najbolje hrvatske arkeologe i povjestničare jest isto, što za starinske brodare bijahu duboke vode Herkulovih stupova«. Ovim je indirektno htjelo kazati, kako razprave »S. P.« imaju se ticati također i poganskog doba Hrvata; po mogućnosti iznoseć podataka o njihovim prvim dnevima na ovim krajevima. Naravno, da i taj najteži zadatak o iztraživanju pradavnog doba, nebijaše moguće početi odmah u prvim svezcima »S. P.« razvijati.

Najizrazitiji prilozi, kojima se i za to doba imadijaše baciti »nešto prozrake«, bez sumnje imali su sastojati u predmetima, što su se imali sakupljati iz najdavnijih grobova i raznih oblika obranbenih gradova, kao što u tragovima štovanja poganskih bogova.

Veleučeni gosp. prof. Nadko Nodilo u svojoj omašnoj razpravi o »Religiji Srba i Hrvata«, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog¹ proučio je srbske i hrvatske poganske bogove, po uputi još živog pučkog vjerovanja, te je dostatno dokazao, da u naših otaca bijaše božjeg uzleta, pa i tvorbe mitične.

Mi smo čvrsto uvjereni, da i mimo »pjesme, priče i govor narodni«, smoći je i arkeologičkih podataka, da se, ne samo, podkriepi navedena zadaća prof. Nodila, da li tim sredstvom namakne još živućih opipnih dokaza o predkršćanskomu hrvatskomu životu.

Mi ćemo takove dokaze iznositi onim redom, kako su nam pod ruku dolazili, nižuć opis raznih položaja, koji su nam do danas sačuvali se u nazivima, gdje su poganski Hrvati prinostili žrtve svojim bogovima. Ti položaji, u skladu s nazivima, koji do nas dospieše, sačuvaše nam i starinarskih obilježja, koja bi nas na to bogoštovje podsjećala.

I. Dva Bogočina u starohrvatskoj kninskoj županiji.

A. Bogočin unešički.

Na unešičkoj visoravi, občine drniške, kod željezničkog kilometra 59, a na mejašu Nevesta i Koprna, podiže se 477 metara visoko brdašće sa tri nejednaka vrha. Glavni vrh, označen, na priloženoj slici, po fotografičkom snimku izradjenoj, slovom A., zove se »Veliki Bogočin«, dočim onaj sa B. zove se »Janjeseva greda«, a onaj C. »Mali Bogočin«. Kružan vrh »V. Bogočina«, završuje, u plateau, u premjeru od 150 m., koji se

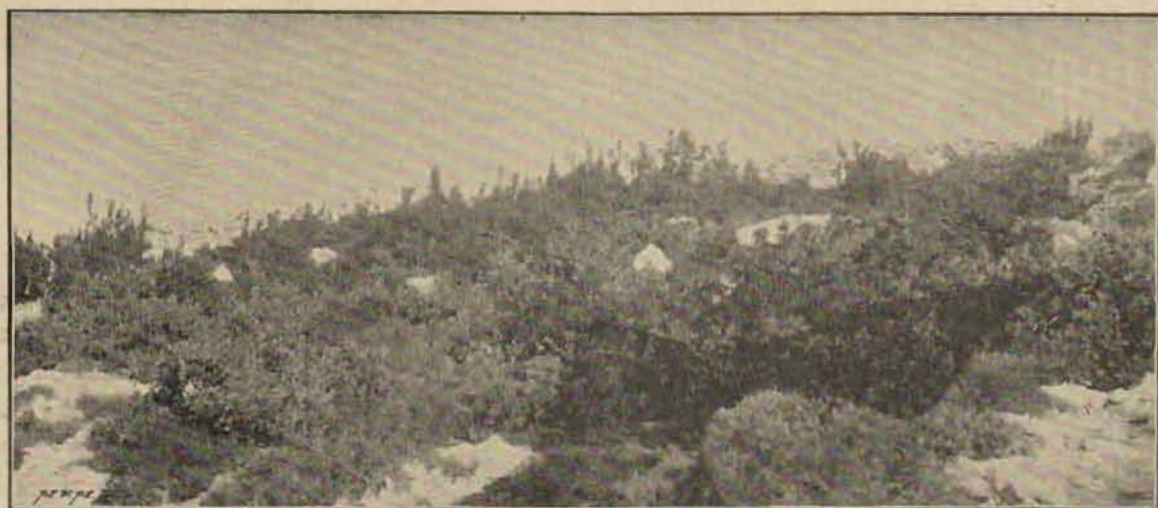
¹ Rad jugoslavenske akademije, knj. LXXVII. str. 44.

polagano podiže s juga k sjeveru, te je obzidan netesanim kamenjem u suhozid 2 met. visokom, a 4-50 m. širokom ogradom. Ta se ograda lomi negdje na nepravilne kutove, a negdje savija se u polukružnice. Imala je sa sjeveroistočne strane tri ulaza široka po 2-70 m., a sa jugo-zapadne četiri, široka po 1-50 m.

Na priloženoj slici, između grmlja, razabrati je nešto od spomenute ograde, dok priloženi tlocrt predstavlja nam ju u pojedinim protegama.

Slika 1.

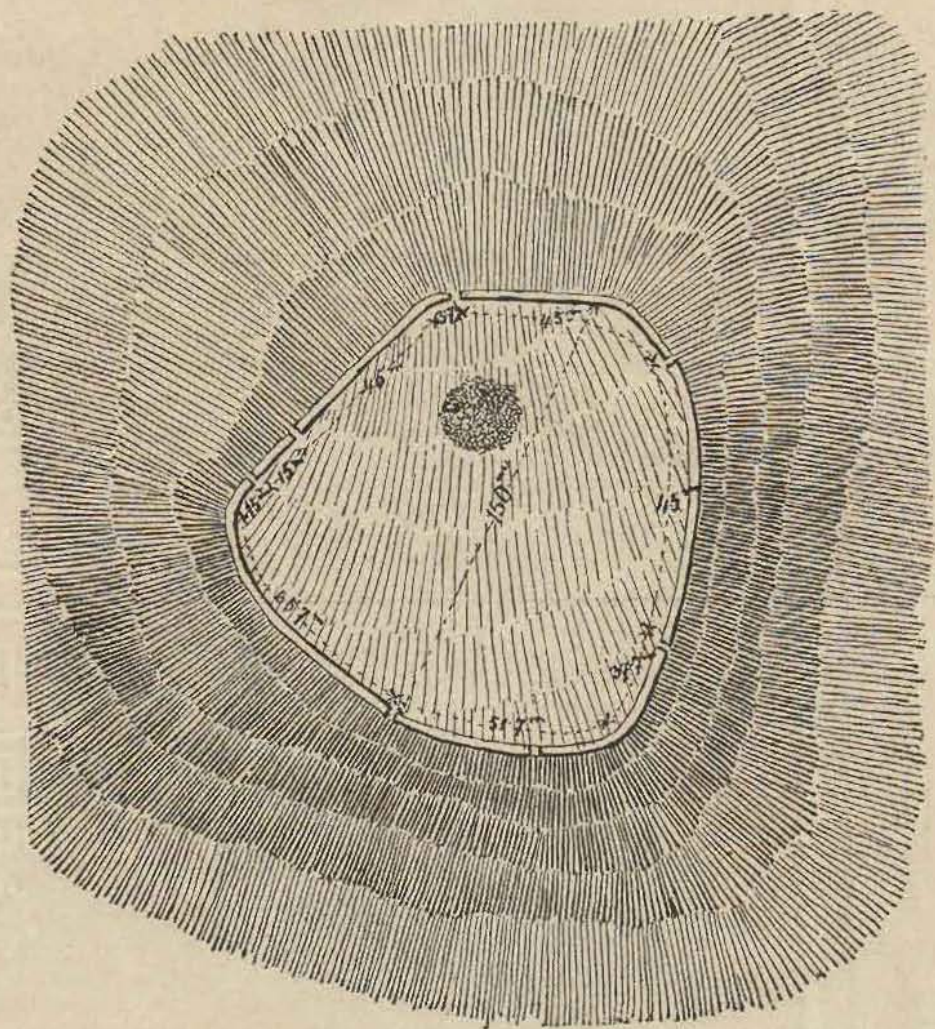

Slika 2.

Pri sjevernom kraju plateaua, 30 m. daleko od ograde, podiže se umjetno nanešena gromila, visoka 6 m. sa promjerom od 20 m. Uz gromilu sa sjeverne strane napravljena je mala pačetvorna ograda (sl. 3. i 4.) u suhozid, tesanim kamenjem, duga 3 m., široka 2-70 m., visoka 1-20 m. Na sjevernom platnu te ograde ima ulaz — vratašca široka 0-60 m. S ote gromile slobodan je pogled na daleko na sva četiri vjetra.

Ob ogradi na gromili predaja je u narodu, da je bila podignuta za turskih ratova, te da je bila stražbenica, odakle da su se paljenjem vatara davali znakovi o kretanju turske vojske. Moguće da je i u tu svrhu ta oграда bila uporabljivana, nu mi nesumnjamo, da je u tiesnoj svezi s ogradom »Bogočina« i spomenutom gromilom.

Sa »V. Bogočina«, prem ga okružuju zagorske omanje glavice, mogu se vidjeti gotovo svi krajevi sjeverne Dalmacije. S izločne strane pogled siže na planine Dinaru i Svilaju, sa jugo-iztočne na Mosor, s južne na Vilaju, sa sjevero-zapadne na Velebit, a

Slika 3.

sa sjeverne na Prominu. Najslobodniji i najdalji pogled dopire preko Mirlovića, Konjevata, Miljevaca, Promine, Bribira, Kotara i Bukovice do Zadra i Velebita.

Spomenutu gromilu dadasmo zadnje jeseni pretražiti, te se uvjerismo, da je nasuta na izbuljenoj litici, a u njoj ne nadjosmo ni grobova nit ikakvih starinarskih predmeta, doliš za 0-20 m. pod površinom namjerismo se na nekoliko rasutih kostiju ljudskog koštura.

Okolo »V. Bogočina« ima mnogo predhistoričkih starina. Najprije spomenuti nam je jednu pećinu, sa sjeverne strane, daleko od ograde za 80 koračaja. Pred tom pećinom

ima umjetno nanešene zemlje, a u njoj pomješano živinskih kostiju i zemljanih hrbina. Duga je široka po 6 metara. U njoj također ima umjetnog nasipa te živinskih kostiju i hrbina.

Druga je pećina pod »Janješevom gredom«, s južne strane, sa jednakim oznakama kao i prije spomenuta.

Ima oko »Bogočina« i predhistoričkih gradina. Jedna je nad nevestskom lokvom, koju narod zove »Gradina«; druga je sa zapadne strane »Bogočina«, više Galićevih kuća. Treća je na Koprnu oko crkve S. Lovra. Te gradine slične su ostalim predhistoričkim gradinama po Dalmaciji.

Po Unešiću, Nevestu i Koprnu opaziti je množinu razsijanih predhistoričkih gromila. Karakteristično je, što i na »M. Bogočinu« kao i na »Velikomu«, ima jedna omanja gromila, a i uza nju opaža se, da je bila podignuta mala ograda kao i uz gromilu »V. Bogočina«. Jesu li obe te gromile iz predhistoričkog doba, kao i ostale okolne, ili su mogle služiti kao mjesto, gdje su se vatre ložile, kako to prof. Nodilo tvrdi, po narodnoj predaji, o gromili na Ugljanih kod Sinja¹, za to neimamo dokaza.

Slika 4.

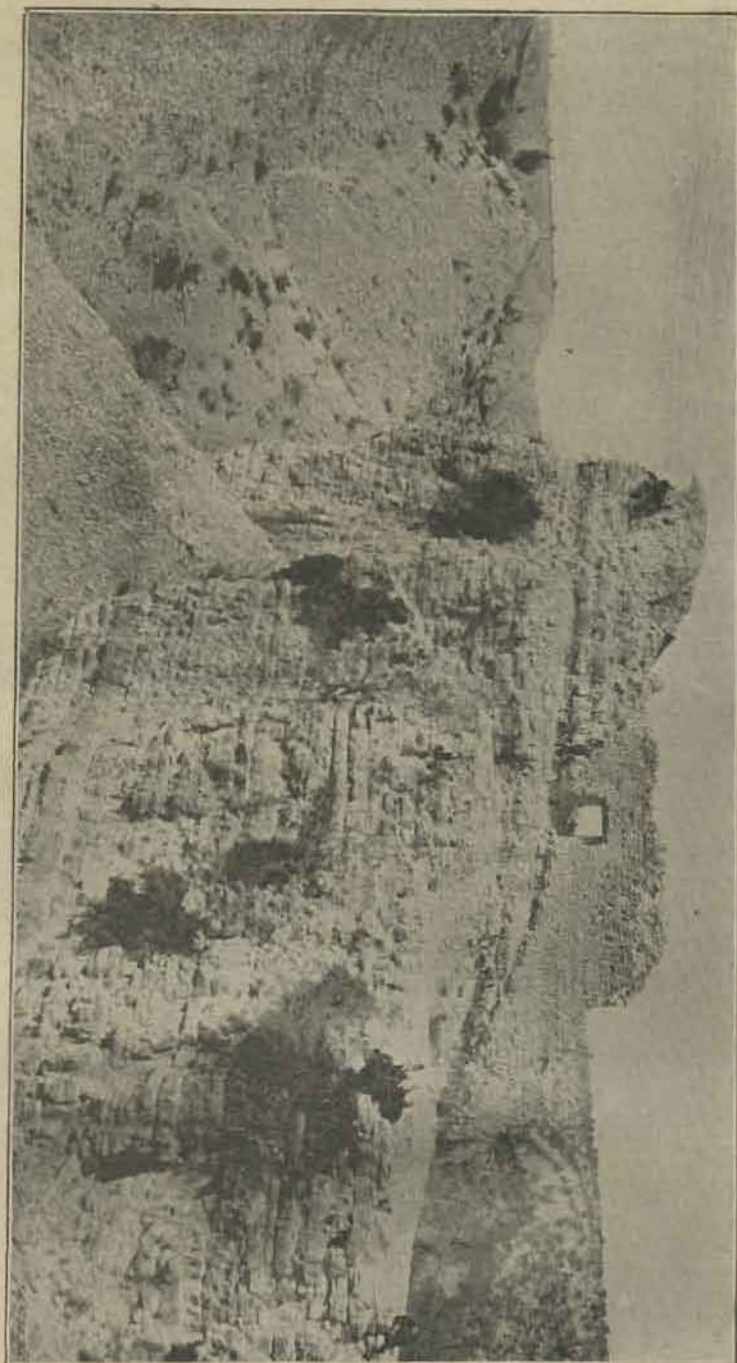
Je li pak »V. Bogočin« s ogradom pripadao istoj dobi predhistoričkoj kao i druge okolne gradine, također ne znamo odgonetati: nego je i ovdje karakteristično, da dok po okolnim gradinama opaža se silesija zemljanih hrbina, kao najobičniju oznaku gradina predhistoričkog doba, tih hrbina u ogradbi »V. Bogočina« ne nalazimo.

U neposrednoj blizini »Bogočina« ima dostatnih tragova i historičkim narodima. Groblje, što ga zadnje jeseni nadjosmo sa sjeverne strane na podnožju »Bogočina«, sa prilozima srebrnim i pozlaćenim i ukusno ornamentiranim predmetima, o kojima ćemo se drugom prigodom obširnije baviti, spadalo bi u razdoblje V—VII. vieka.

Dalje od toga nalazišta 100 metara, u sjever, na sadanjem katoličkom groblju, uz crkvicu S. Jurja, još postoji triestak običajnih u sjevernoj Dalmaciji, stećaka, sa običajnim na njima emblemima, koji su nepreporno iz davnijeg hrvatskog doba. Nagadjamo, da je ovdje također jednom obstojala i starohrvatska crkva.

Sa jugo-zapadne strane »Bogočina« u Ceri, na oranicama Mata Ivančevića, nahodi se grobova sa priloženim naušnicama i prstenovima, kakovih se nalazi po svim ostalim davnijim hrvatskim grobovima.

¹ »Rad«.

Shika 5.

Jesu li »Bogočin« podignuli predhistorički narodi za svoju porabu, a Hrvati ga kasnije u svoje bogoslužne svrhe preobratali, ili su ga Hrvati, u prvim dnevima svoga naseljenja, iz temelja podignuli, neda se izvjestno kazati. To je stalno, pošto nam samo ime „Bogočin“ svjedoči, da su tu poganski Hrvati svojim bogovima bogoštovne čine obavljali i žrtve jim prikazivali.

Kod sadašnjeg pučanstva takodjer o tomu neobstoji nikakove predaje, doliš one običajne, što ju naš narod prišiva svim starinskim mjestima, da je tu zakopano blago, te da su ga izvjestne osobe u to i to vrijeme čuli, kako se presiplje.

St. Zlatović nagadja, da bi »Bogočin« mogao biti gradić, što bi ga na početku XIV. vieka sagradio bio velmoža Kosto Nelepić, nu za to nema nikakove vjerojatnosti, pošto nema nikakove oznake poznijoj dobi, niti o tomu imamo kakovog drugog svjedočanstva.

Zadovoljni smo, da smo našu publiku upozorili na to bez sumnje velevažno stari-narsko bogoslužno mjesto.

B. Bogočin prominski.

Na prostranoj visoravni prominske župe, občine Oklajske, a u selu Bogetiću, s lijeve strane uz samu rieku Krku, odtisnuo se iz same litice mali humak, kao da se oko njega prolomilo i odasulo. Tamošnje pučanstvo i danas ga obično nazivlje »Bogočinom«, a rjedje i »Viligradom«. Predstavlja nam ga priložena po fotografiji izradjena slika 5.

Na slici vidimo, sa sjevero-iztočne strane, dosta visoke zidove u klak, sa pravilno tesanim kamenjem, zidane i na njima glavna i jedina vrata, što su unutra vodila. Zidovi sa ostalih strana negdje su sasna srušeni, a negdje su jim ostali samo temelji. U nutrnjosti ne opaža se pregradâ ili tragova kakvih stanova, doliš samo jedne uzke četvrtaste gradjevine, koja je mogla služiti za bunar.

Sastav zidova odaje XIII. ili XIV. viek, dosljedno oni ne bi bili u ikakvu odnošaju sa mjestom, gdje bi naši pradjedovi svojim bogovima bogoslužne čine obavljali. Moguće je dakle, da su u poznije doba zidovi podignuti na starohrvatskomu »Bogočinu«, s kojega da je ime prešlo na kašnje utvrđeni gradac.

Taj gradac spominje se dva puta u izpravama XV. vieka¹.

Davnijemu »Bogočinu« mislimo da je dostatnih tragova u pučkoj predaji, što ju pok. Miho Pavlinović u »Pučkim razgovorima«, pri opisu »Krke« (»Prizori« I. str. 252—263) nanizao u starcu Bogoji, baniči Čiki, jedinici Miljevi, jedinku Bogdanu, banu Budimiru, kumiru Svjatevidu itd.

Sa ovim »Bogočinom« mislimo takodjer da bi u najtješnjem odnošaju stajalo starinsko groblje, što je u neposrednoj njegovoj blizini na Bogetiću, gdje pučka predaja priča, da je starac Bogoje pokopan. I to bi groblje trebalo što prije pretražiti i opisati.

Fr. L. Marun.

¹ Kukuljević, Acta Croatica, knj. I. str. 60, 79.

Izvješće

o radu hrvatskog starinarskog društva u Kninu u obće, a napose o kršćanskim starinama do sad otkrivenim i objelodanjenim u Dalmaciji, osjem Solina, Bosni-Hercegovini, Hrvatskoj, Slavoniji i Istri.

Sastavio ga

Franjo Radić,

izvjestitelj znanstvenoga odbora hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu i zastupnik istoga društva na prvom Kongresu kršćanskih starinara u Spljetu-Solinu, za isti Kongres.

(Nastavak.)

30. **Spljet** (Spalato). U gradu Spljetu ima dosta ostanaka starokršćanskih spomenika hrv.-biz. sloga. Prvi je Eitelberger u spom. svojoj knjizi obratio na njih pozornost učenoga svijeta. Tako je on najprije napomenuo *južna vrata stolne crkve sv. Dujma* (str. 258), o kojima se po nadjakonu Tomi (Hist. Salonitana C. XI. — Docum. str. 287) cijeni, da jih je činio probiti prvi spljetski nadbiskup Ivan Ravenjanin, jer Toma piše: *«ianuas in eo serasque constituens»*. O njima podaje Eitelberger dva detalja u slikama (str. 257). Prag. Bulić piše o tomu spomeniku u svojoj knjizi (Kn spom. str. 35) i opisuje ga potanje, jer su dovratnici i nadvratnik »pokriti rezbarijom, čija kompozicija odaje predkarlovinzku dobu«. Ja sam u spom. ocjeni Bulićeve knjige nadopunio i u koječem izpravio Bulićev opis (»Viestnik« God. XII Br. 4, str. 125—126). Tako je Eitelberger (na istom mjestu) spomenuo i naslikao malu kropionicu iz istoga doba (VII. v.). Pozivljuć se na Eitelbergerove slike i prag. Bulić je napomenuo tu kropionicu uzidanu u crkvi S. Dujma, o kojoj Eitelberger reče, da je od prilike istoga doba sa vratima. Prag. Bulić kaže, »da nosi motiv isti kao spomenuti prvi na pragovima«, to jest kružnice izpunjene simboličnim životinjama, a razstavljene palmetama, »i istu izradbu, sasviem da, rek bi, da joj je gornji oblik iz kasnije dobe«. Ja sam mu u »Viestniku« (Nav. mj.) na to primjetio, da »toga nije razabrati na Eitelbergerovoj slici, koja nosi takodjer kružnice sa simboličnim životinjama«.

Kao treći staro-kršćanski spomenik u Spljetu opisuje prag. Bulić u svojoj knjizi »mramornu grobnicu nadbiskupa Ivana Ravenjanina«, koja se nahodi u krstionici Sv. Ivana. On piše, da su »na sprednoj strani urezana u basrelievu tri velika križa«, dočim sam jih ja, ter se dobro spominjem, izbrojio četiri. Oni stoje na način križa Sv. Andrije, jednakokračni su, a kraci jim završuju liljanima. Više križeva je nadpis zlamenit sa paleografičnog gledišta, koji glasi: *«Hic requiescet fragelis et imutelis Johannis peccator Harchiepiscopus»*. Osobitog su oblika slova O sastojeće od četiri prekrizana pravca, Q, U i G. Sva su E čisto uncijalna. Sva R imaju pokraćenu zadnju nogu. Slova S su zakučena, mal' da ne kao znamenka 8. Eitelberger je samo nuzgredice spomenuo taj sarkofag (Op. cit. str. 284). Ne znam zašto prag. Bulić u knjizi »Hrvatski spom.« nije napomenuo na poklopcu sarkofaga urezan velik krst staro-kršćanskoga oblika sa grčkim nadpisom, više popriečnice:

HC	XC
NH	KA +

a pod njom

U Bulićevoj knjizi »Dva sarkofaga Ivana Ravenjanina i Lovra Dalmatinca«, te u Farlatiu (Ill. Sacr. III, 42) i u Dr. Fr. Račkia izdanju »Thom. Archid. Hist. Salonitana« (u Mon. sp. hist. Slav. Mer. vol. XXVI) str. 35 iztahnut je i taj križ i nadpis.

Šest uresnih pluteja hrvatsko-bizantinskoga sloga, kojima je obložena krstiona raka u crkvi sv. Ivana, najprije je napomenuo Eitelberger, te je iznio slike dvojice njih sa figuralnim uresom. Onu sa likom sjedeće osobe na prijestolju sa osobitom vrsti bizantinske krune na glavi i križem u desnoj ruci, te sa drugom do nje stojećom i trećom preda nje ležećom u položaju duboka poklonstva, takozvane proskineze, potanje je opisao, ali se nije izrazio o njezinom značenju. O drugima je pisao, da sadržavaju plice, isto-kračne krstove i različite vrsti trakastih uresa, te da su plodom nerazvijene tehnike i mašte i da su figure zdepnaste sa velikim glavama, malim trupom i kratkim kracima, te da su oblici, koji se javljaju u doba od devetoga do jedanaestoga vieka. (Nav. dj. str. 285—286.)

Nakon Eitelbergera pisao je o samoj ploči sa figuralnom predstavom Iv. Kukuljević (Rad jugosl. akad. LVIII, str. 47—48) u razpravi »Naši vladaoči i njihove krune«. On kaže, da je na toj ploči »slika sjedećega na prijestolju kralja u narodnoj nošnji, okrunjena neobičnom krunom, urešenom sa tri krsta«. »U desnici« da »drži kralj podugački krstaš mač«, dočim drži samo krst. Dalje će Kukuljević: »Ne ima dvojbe, da onaj na prijestolju sjedeći kralj pripada onoj zemlji, u kojoj se je rečeni spomenik našao, a odjeća svih trih prikazanih lica narodnoga je kroja, te kruna, što ju nosi kralj na glavi, ima dosljedno biti hrvatska«. Dalje pak o kruni: »Mi smo jur od davna neke naše prijatelje pozorne učinili na sličnost ove krune s krunom starobizantinskom, kao i sa bugarskom i kasnijom srbskom«. Te opet: »Kada ovu krunu pažljivije prispodabljamo, mora nam u oči pasti velika međusobna srodnost, samo što je hrvatska još više nalik na prvobitnu bizantinsku krunu Justinijana I., nego li bugarska i srbska. S toga se vidi, da je i ova kruna radjena po obliku bizantinskomu. Hrvatska kruna razlikuje se od bizantinske Justinijanove u tom, što ima na vršku na koliko se razabrati može tri krsta, u čemu naliči krunam franačkim. Na dalje, što je sa strane malko više uvijena, a od zgora više ravna. Napokon, što su sa strane viseći uhobrani širji, nego li su vrpce na kruni bizantinskoj«.

Nakon Kukuljevića pisao je o spomen. pločama Englez Jackson (Spom. dj. II. str. 68, sl. 36). Po prevodu u Bulićevoj knjizi (str. 39) rekao je Jackson: »Krstionica u nutrini (crkve S. Ivana) na križnoj osnovi sgradjena je od mramornih raznovrstnih ulomaka neumjestno sastavljenih«. »Njeke od pobočnih ploča obložene su uzlovitom rezbarijom po bizantinskom ukusu i pletenim uresim; jedna od tih ploča nosi skup ploho-rezanih slika (Fig. 36), nakazadnih i smješno varvarskih, predmet, kojih je još zagonetan. U sredini sjedi kip okrunjen krunom biserjem posutom, bizantinskog sloga; desnicom nadignutom drži bizantinski križ. Mali kip blekasta oblika leži potruške u položaju klanjanja, drugi kip do njega rek bi da se drži kao da govori, nu toga se očito ne razabire, premda je, valjda, ta bila vajarova namjera«.

Prag. Bulić je u svojoj knjizi (Hrv. sp. str. 38—42) potanko opisao svih šest ploča i donio jim sve slike. O ploči gori opisanoj kaže, da se je Kukuljević poveo za mnenjem Eitelbergovim, »te je u tom prizoru pripoznao u sjedećoj osobi kralja Tomislava; a u njegovoj kruni, sliku krune hrvatskih kraljeva«. Još kaže, da i Jackson takodjer po Eitelbergeru »vidi okrunjenu sjedeću na prijestolju osobu, dočim njegov naris toga ne prikazuje«. Ja sam prispodobio narise u Bulićevoj, Eitelbergerovoj i u Jacksonovoj knjizi, te sam motrio ploču na licu mjesta i svuda sam vidio krunu na glavi sjedećoj osobi. Prag. Bulić ne slaže se sa Eitelbergerom »u tumačenju celog prizora«, i zato se ne slaže ni

sa Jacksonom ni sa Kukuljevićem. On umuje ovako: »Jasno se vidi, da je naš basreliev prosječen ravno od vrha do dna tako, da je odsječeno i lievo rame sjedeće osobe«.

»Sjedeća osoba na prijestolju glavna je osoba prizora, o tom nema dvojbe; dakle, prizor je odsječen skoro po sredini, tako da s lievim ramenom sjedeće osobe, na odsječenom komadu, morala je ostati čovječja slika, druga to jest, što je s lieve strane na nogama stajala uz prijestolje, kao ona što stoji na desnoj. To zahtjeva simetričnost i ideja kompozicije, a niže vidjet ćemo, da je ovo sбилja sasvim razložito«. I dovre je pravo. Ali dalje umovanje prag. Bulića, da bi s jedne i s druge strane sjedeće osobe lahko moglo biti bilo po šest osoba i da je cijeli prizor mogao zauzimati još pet takovih ploča, odviše je smiono i ne može se lahko primiti. Sam prag. Bulić priznaje da ovaj spomenik spada u drugu polovinu devetog vieka, ili najkašnje u prvu polovinu desetoga. Njegovo je mnenje, da »Naš prizor predstavlja Isukrsta sjedećega na prijestolju ovjenčana bisernom krunom. O desnu mu stojeća osoba jest ili s. Petar ili s. Paval. Treća potrbuške ležeća osoba, sklopljenih ruku, jest glavom onaj, koji je dao podići taj spomenik«. Svoje mnenje nastoji prag. Bulić da podkriepi najprije tim što kaže, da je položaj potrbuške ležeće osobe »»položaj adorans«« umjetnost kršćanska za prvih jedanaest vjekova vazda upotrebljavala za klanjatelja, koji Isusu poklanja spomenik, što mu ga je u slavu i čast podigao«. To stoji svakako, ali stoji takodjer i činjenica, da je po ceremonijalu bizantinskoga dvora, koji je opisan u posebnoj knjizi baš od samoga cara Konstantina Bagrenorodnoga (De Ceremoniis aulae Byz. l. I, C. XXXVIII), to poklonstvo pristojalo i okrunjenim glavama (Schnaase, Gesch. d. bild. Künste, sv. III. str. 114). Taj su ceremonijal primili bili Bugari i Hrvati, a kašnje i Srbi (Kukulj., Nav. razpr. Rad, knj. 58 str. 51). Dapače Kukuljević piše, da nakon krunitbe kralj »sjede na prijestol i stade primati cjelove ruke, koljena, noge i skuta od svojih podložnika sve redomice po činu i staležu«. Toga se je običaja sačuvala uspomena i u našim narodnim pjesmama, gdje se često kaže: »Ljubi njemu skuta i koljena«, ili

»Pokloni se do zemljice crne« pred kraljem.

Kad bi pak nakon krunitbe kralj prolazio, nastavlja Kukuljević: »mimo puka, padao bi ovaj po istočnom običaju na zemlju (*do nog*) skidajući kapu, metnuvši ju pod pazuhu i naklonivši se prekrštenih ruku«. Piše dapače Schnaase (Nav. mj.), da su u Carigradu odustajali od tog običaja u Nedjelju, na dan Gospodnji, toliko su si sviestni bili, da je u toj ceremoniji stajala uzurpacija štovanja, koje se jedinomu Bogu pristoji.

Prag. Bulić ne priznaje nikako, da je ono na glavi sjedeće osobe *kruna*, premda je to jednom, možda nehotice, pisao na već navedenom mjestu, nego na drugom mjestu i to podertano kaže, da »osoba sjedeća na prijestolju ovjenčana bisernim *nimbom*, ne može biti nego Spasitelj Isukrst«. I to tolikom stalnosti uzimlje, da opet kaže, da su »Biserni nimbus«, kojega baš ovdje nipošto ne ima, »palij duga do peta tunika, gole noge ili sa tankim sandalima . . . odielo, koje dolikuje Spasitelju«. U tomu je baš poglavita razlika između Bulićeva i Kukuljevićeva mnenja. Ja cienim, da bi i prag. Bulić pristao uz Kukuljevića, kad bi izpovjedio, da je kruna nešto drugo nego nimbus. Kad bi ono bio pak nimbus imao bi razlog prag. Bulić. Ne valja ona prag. Bulića: »Spasiteljevo (t. j. kraljevo) lievo rame i ruka odsječena su: lijeva je po svoj prilici držala »»*volumen legis*«, dočim desnicom drži križ«. Kad je ruka odsječena ne može se znati što je ona držala, pa nam to nagadjanje ne može služiti dokazom, da se tu radi o Spasiteljevoj osobi. U obće prag. Bulić ne navodi nikakva primjera iz suvremenih spomenika, kojim bi mogao dokazati, da se u IX. ili X. vieku predstavljao Spasitelj sa krstom u desnoj ruci, dočim ja nađim na novcima vladara bugarskih iz svršetka IX. i početka X. vieka, i to baš na novcima Vladimira i Simeona, u vladarevoj desnici žezlo

u obliku križa uprav onako, kao što ga ima sjedeća osoba spljetske ploče (S. Ljubić, Opis jugosl. novaca Tab. I. sl. 1, 2 i 3), pa je moguće, da su istu vrst žezla poprimili i hrvatski kraljevi, i to upravo prvi hrvatski kralj Tomislav, suvremenik Simeonov, koji je po svoj prilici predstavljen na našoj ploči. U tomu nas utvrđuje i misao povjestničkih događaja, koji su se razvili u doba ornamentalnog sloga ploče. Tomislav je, malo nakon krunisanja svojega na duvanjskom polju, sašao u Spljet, da prisustvuje crkvenom saboru (925. god.), pa je lako, da bude u toj prigodi ustanovio kakvu zadužbinu u jednoj od solinskih crkava, ili zar i u kojoj spljetskoj, pa možda i u samoj stolnoj crkvi, te da bude na jednoj ploči ovjekovječena uspomena krunisanja prvog hrvatskoga kralja, a to tim više, što je Tomislav po svoj prilici primio iz Rima kraljevske znakove.

Tako nije prag. Bulić pokazao niti da ima primjera na spomenicima prije XI. vieka, na kojima bi Spasitelj mjesto nimbusa nosio na glavi krunu i to krunu kraljevsku. Drugim dokazom, da je osoba na prijestolju Spasitelj, služi prag. Buliću činjenica, da ima »starokršćanskih spomenika svih vjekova, na kojima sjedeći Spasitelj na prijestolju, ili stojeći na nogama, vazda ima o lijevici i desnici dva prvaka apoštolska«. Ovdje, po bilježci, misli na nekoje slike takovih spomenika, koje se nahode u djelu Garruccievu (*Storia dell'arte cristiana*), te jih nahodi iz II., III., IV., V. i VI. knjige. Pa jest zbilja tako. Nego on još dodaje: »Dapače imamo spomenika s čijom se kompozicijom podpuno slaže kompozicija naše ploče«. Na podkriepu te tvrdnje navodi opet Garruccia o. c. V., 344, 1; 345 1; VI., 440, 1; 465, 6; 484, 14. Ja sam te slike u Garruccievu djelu izpitao, te sam se osvjedočio, da su to spomenici, koji bi se vrlo malo, a neki i nimalo ne bi slagali sa kompozicijom naše ploče, sve i kad bi dokazano uzeli, da je sjedeća osoba naše ploče Spasitelj. Ja ću sad u kratko, da opišem navedene slike Garruccieva djela.

(Nastavit će se.)

Razne viesti.

Čudotvorno Propeće na Otoku kod Korčule. U vrijeme između 1368. i 1392. godine, kad su Franovci bosanskog vikarijata zaposleni bili obraćanjem krivovjeraca po stonskom Batu, te su imali već svoje samostane u Konavlim, Rleci dubrovačkoj, Slanomu i Stonu, pojavljuju se i na otoku (Badia) kod grada Korčule, te jih za vladanja bosanskoga kralja Stjepana Dabiše, tamo nalazimo gdje već grade samostan¹. Malo kasnije korčulanska občina darovala je Franovcima na vjekovito posjedovanje cijeli Otok. Fratri pomoću darova i zadužbinâ sagradiše prostranu crkvu i samostan sa prekrasnim gotičkim dvorištem na vitkim stupovima. Ta crkva i samostan stekoše odavna slavno ime s mnogobrojnih milosti, što jih je zaslužjenicim, bolestim i utopljenicim udjelilo čudotvorno Propeće, koje se sad štuje na velikom otaru u kapeli, g. 1762. naročito dogradjenoj, uz samostansku crkvu. O tomu je Propeću tradicija u narodu, da su ga fratri donieli sobom iz Bosne. Ove su godine obilnim prilozima bogoljubnog okolnog naroda i c. k. vlade iznova mramorom popločane i popravljene crkva i kapela, te je iz temelja pripogradjen otar S. Križa. Tom je prigodom bilo skinuto s otara čudotvorno Propeće, pa je, nakon veličanstvene trodnevne svečanosti i procesije na ladjama oko otoka obavljene, uz sudjelovanje od 8000 duša, dne 26. prošastoga srpnja opet namješteno na ponovljen otar. Dočuvši, da se na stražnjoj strani križa nalazi nekakav nečitljiv nadpis, nakon svršene svečanosti, dozvolom pošt. O. Gjurića, gvardijana, mogao sam da poblize razvidim Propeće. Telo Isusovo je u naravskoj veličini čovjeka srednjeg rasta, te je sa tri čavla pribiveno na križ. Čitavo telo, a ne sama glava, kako se obično govori i piše, umjetno je izradjeno prema naravi, te je bojadisano po bizantijskom načinu. Telo je t. j. obloženo prilijepljenim platnom, na kojemu je tanki sloj sadre, koja je pak bojadisana, ali ne na ulje već *a tempera*. I drvo križa je bojadisano na isti način, ali bez platna. Spomenuti nadpis nahodi se otrag križa uprav na razkrižju. Prednja mu je polovica propala, jer drvo s vremenom razpucalo i, pošto nije bilo platna, odpala je sadra sa slovima na sebi. Slova su gotička majuskula ponešto urešena. Evo što ostaje od nadpisa:

W T + VGV S + OPER + IS.

U IO^o I (CER) vs.

• DI O^o I^o + V^o II + III

. ID

a to bi se moglo čitati:

M(agister *sui*)t. *U*gus . *o*peris.

. *pr*(imi)cerius).

di *M*(illesim)o (III) I (centesim)o. VII. III°
(*die mensis* *Maj*d(ii)).

Doznaje se po tomu ostatku nadpisa, da je presveto Propeće izdjelao neki majstor *Ugo*, a neki *primicerij*, po svoj prilici korčulanske bivše stolne crkve, da je mogao biti naručiteljem tog krasnog drvorezbarskoga djela, koje da je dovršeno 1407. godine. Nadpis bi dakle pobijao predaju, da je propeće donešeno iz Bosne. Kapitul korčulanske stolne crkve imao je već u 14. vieku svojega arhidjakona, a ovaj spomenik bi nam bio donekle dokazom, da je u 15. vieku imao i *primicerija*, kô što je u XVI. vieku imao uz arhidjakona i prepozita, kanonika *pokornika* (poenitentiarius), kojemu je ista zadaća bila kao što je bila i *primicerijima* prijašnjih vremena, t. j. da djake podučava u liturgici i pjevanju, te da rukovodi i nadzire cijelu obuku u školi stolne crkve.

Desetgodišnjica obstanaka hrvatskog starinarskoga društva u Kninu. Ovog se je ljeta navršila deseta godina od kada je ustrojeno naše starinarsko društvo. Spomenici izkopani

¹ V. u rkp. Dr. Ant. Paulini, *Istoria eccles. profana di Corzola*.

na Kapitolu kod Knina, prigodom radja izvedenih za polaganje željezničke pruge između Siverića i Knina, po zauzimanju i inicijativi našeg jedinog predsjednika O. Maruna, te bodrenjem i pomoću slavnog nam pok. podpredsjednika prof. Dr. Simeona Ljubića, prvog izvjestitelja znanstvenoga odbora prof. Dr. Frana Bulića i nezaboravnog ljubitelja domaće povjesti pok. O. Stjepana Zlatovića, dali su povoda ustrojenju društva. Skromnim sredstvima, a još skromnijim silama, započevši svoj rad, uztrajnom voljom i nesalomivim marom svojeg čeličnog predsjednika, postiglo je društvo, u deset godina svojega obstanaka, takove uspjehe, da se pravim ponosom može da obazre na prevaljenu stazu, i vedrim čelom pred cilim hrvatskim narodom da polaže račun o svojem desetgodišnjem djelovanju. Još prije nego li ovaj broj društvenog glasila stupi u javnost, obdržavat će se u Kninu deseta društvena glavna skupština, na kojoj će uz ostale obične predmete dnevnoga reda biti govora o dosadašnjemu društvenomu radu. Taj će govor u izvješću o skupštini biti objelodanjen u dojučem broju ovog časopisa.

† **O. Marko Čačić.** Žalostnim sroem javljamo tužnu viest, da je dne 15. srpnja o. g. umro u franjevačkom samostanu na Dobrom u Spljetu mnogo poštovani *O. Marko Čačić*, mnogo zaslužni župnik drniškog Grada, u 47. godini života. Pokojnik je sa svim žarom plemenita srca ljubio svoj hrvatski narod u kojemu je proživio, bio je pravi svećenik, neustrašivi pobornik i viestnik hrvatske narodne misli, te je, kao gvardijan kninskog samostana u prvim godinama života našega društva, sborom i tvorom pomagao brata O. Luigja u izvajdanju smionih osnova za obezbjedjenje društvenog obstanaka. Udaljivši se od Knina, ostao je vazda prijateljem, zagovarateljem i promicateljem društvenih probitaka te se je dapače upisao bio među društvene utemeljitelje. Dičao ime tog čelik-značajnika i uzor-rodoljuba zaslužilo je da bude zapisano u čitulju velikih dobrotvora našega društva. Lahka ti bila tielu hrvatska gruda, koju si tako žarko ljubio, a pokoj vječni plemenitoj duši, nezaboravni naš Fra Marko!

† **Otac Euzebij Fermendžin.** Prenašamo iz „Obzora“ sljedeću osmrtnicu:

„Opet jedna pretužna viest našem narodu. Jučer (27. lipnja o. g.) izdahnu svoju plemenitu dušu, u samostanu našičkom o. Euzebij Fermendžin jedan od najznamenitijih franjevaca našega vieka, koji je u svojem redu dostigao svjetski glas, a i u svom narodu zaslužio nezaboravnu uspomenu. Rodom Bugarin iz male kolonije bugarske u južnoj Ugarskoj, pristupi u red sv. Franje. Najprije bude profesorom mladjega franjevačkoga naraštaja, a onda radi velike svoje nauke pozvan u Rim u središnju upravu reda. Ovdje ga zapade riedka čast, da ga učiniše historikom cieloga reda. Ogromno djelo „Wadingi Annales“ znamenito za historiju reda od početka njegova imao je on po odredbi reda da nastavi. Kako je red sv. Franje uticao u povjest svih naroda Evrope, postade ovo djelo riznica za historike svih naroda. Naš Euzebij nastavi i dovrši ovo djelo do dvadeset i sedmoga toma do konca XVII. vieka. Za XVIII. viek nastavljaće ovo djelo svaka provincija za sebe. Ovim djelom ostavi naš o. Euzebij ime svoje cielomu svijetu. I po dalekom svijetu sabrao je on svoju gradju. Veći dio Evrope prolazio je u to ime čedni franjevac, a i Egipat, svetu zemlju i dielove prednje Azije.

Nikada ipak nije zaboravljao raditi i priradjivati i svomu narodu. I u vaticanskom arkvu i u arkvu propagande i po svim samostanima našega naroda svagdje on pribire spomenike svoga naroda.

Ovako postade njegovo djelo: *Acta Bulgariae ecclesiastica* g. 1887. To je jedino djelo za Bugarsku u vrijeme njezino pod Turskom u 16. i 17. vieku, jedina luč svijetleća narodu bugarskom u ovoj tamnoj dobi. Živa je u njem uspomena bogomilska u Bugarskoj i red hrvatskih franjevaca.

Hrvatski jezik na bugarskom dolazi zemljištu. Kolonija slavnoga Dubrovnika cvate od Dunava do Carigrada. Svega je toga nakreano u ovoj knjizi. Još veće mu bude djelo „*Acta Bosnae potissimum ecclesiastica*“ 925—1752. g. 1893. Pravi je to potpuni priručni zbornik za povjest Bosne. Ne samo da je tu mnogo novoga materijala iznio na svijet, već je i iz poznatih zbornika u kratkom izvodu priopćio sve, da bude zbilja potpuni zbornik. Naravno, da je najviše njegovih novih spomenika za najtamniju i najtužniju tursku dobu. Ova dva djela izdade naša akademija u radu „*Monumenta Slavorum Meridionalium*“. Po njima zasluži članstvo naše akademije.

Nije malo ga truda stajala njegova „*Chronica observantis Bosnae Argentinae ordinis s. Francisci Seraphici*“ što je štampana u Starinama knj. XXII. Trebalo je rasute kronike bosanske dovesti u stalan red, tako da dobiju vrijednost suvremenih pouzdanih bilježaka. Nadalje priopći iz rimskih arkiva: „*Prinos za životopis Gjorgja Krizanića svećeniku i kanonika zagrebačke biskupije*“, Starine XVIII.

O. *Rajael Levaković i Vlasi u Hrvatskoj*, Starine XX. „*Listovi o izdanju glagolskih crkvenih knjiga i o drugih književnih poslovih u Hrvatskoj od godine 1620—1648*“, Starine XXIV. *Izprave g. 1579. tičuće se Crnogore i stare Srbije*, Starine XXV.

Napokon spremi za štampu „*Acta Croatiae ecclesiastica*“, koja čekaju na štampu u našoj akademiji. I ovi su spomenici sneseni kroz godine iz rimskih i naših domaćih franjevačkih arkiva. Imade Euzebijevih radnja još i više rasutih, ali mi u ovaj čas nisu pri ruci. A koliko bismo još bili dobili od njega, koji još nije bio prevalio krepku muževnu dobu.

A sada da se s njim oprostim! Kako ću Vam dokazati, kolika velika krasna sveta duša ogrijevaše one slabašne ostanke, koji danas prostri leže u samostanu našičkom, a sutra će se predati majci zemlji? Kako ću Vam dokazati, da nisam poznavao blažega i svetijega čovjeka od njega? Kako ću Vam predložiti njegovo vruće patriotsko srce, koje je tako toplo osjećalo za sve prilike i neprilike našega naroda? Kako nije nikada u Rimu zanemario nijedne prilike da kao ugledan čovjek u samom Vatikanu svoju blagu, ali i iskrenu i otvorenu riječ reče — a slušala se ta riječ čednoga franjevca više puta. Evo i u našem listu tako srčano pišaše za reformu hrvatskoga našega sv. Jerolima u Rimu.

Zlatni oče Euzebije! Laka bila Tebi mila naša hrvatska zemlja. Neumrli si spomenik ostavio svojim djelima i u svom redu i u svietu i u svom narodu. Slava Tebi! T. S^u.

† **Ilija Okrugić.** Dne 30. svibnja u 7 sati u jutro usnuo je u Gospodinu u 71. godini života hrvatski pjesnik Ilija Okrugić, opat sv. Dimitra sriemskoga i župnik petrovaradinskoga grada, član kojiževnog odeljenja „Matica Srpske“, vitez Danilova reda crnogorskoga itd. Rodio se je bio u sriemskim Karlovcima dne 12. svibnja 1827. Živuo u doba ilirskog pokreta, pridružio se bijaše ilirskim pjesnicima te bijaše i dobar pjesnik i ljubitelj muzike. Napisao je osjem mnogo pjesama, pučke drame „Šokjeu“ „Sačuricu i Šubaru“ te „Grubancijaša“, te je zadnjih godina izpjevao epos „Ivan Kapistran“. Pokojnik se je bavio i kršćanskim starinama, pa je prisustvovao i prvomu kongresu kršćanskih arheologa u Spljetu Solinu god. 1894, te je od lani bio i članom utemeljiteljem našega društva. Vječni mu pokoj plemenitoj duši!

† **Dr. Hinko Wankel.** Na 5. travnja t. g umro je u Olomucu odličan i velezaslužan sin bratskog nam českoga naroda *Dr. Jindřich Wankel*, u 76. godini trudoljubivog života svojega. Prije kao ljekar u Blanskom i u Brnu, a najposlie kao ljekar sjedištem u Olomucu, posvetio je život svoj izučavanju starine i sadašnjosti naroda svojega. Iztražio je špilje u okolici Blanskoga (navlaš Byčsku hrid), iztražio je pravjeka pogrebišta, sabrao osteologičko i arheologičko gradivo, pisao o svojim našašćim po raznim domaćim časopisim, nije se bojao polemiká, uzdržavao posredovanje medju českim i njemačkim te i sa ruskim učenicima. Uz to je još razvijao neobičnu organizatorsku djelatnost. Njegovom zaslugom osnovano je najdjelotvornije domoslovno društvo u Moravskoj „Vlastenecký musejní spolek v Olomouci“, utemeljen muzej, koji je u malo godina uzraso do izvanredna bogatstva. Wankelova se djelatnost ne može da iztakne u malo brazda. Nama je dosta kad kažemo, da napredak arheološke, antropološke, narodopisne znanosti i prirodoslovno poznavanje Moravske imaju mu mnogo šta zahvaliti. Sve što je hotio, što je vršio imalo je opredjeljeno obilježje, zadati cilj kojemu je stalno smjerao: naučit poznavati a nada sve uzvisivati prošastnost i sadašnjost Slavenstva. U Wankelu je nada sve radilo slavenski čuteće srce. Slava Dru. Wankelu! i lahka mu slavenska zemlja, koju je toli žarko ljubio!

— Kako smo doznali iz pouzdana izvora, radi nepredvidljivih zapreka, nije bilo moguće, kako je bilo utanačeno na I. obdržavanomu u Spljetu, u kolovozu mjesecu 1894., da se ove godine sastane *II. međunarodni kongres kršćanskih arheologa u Ravenni*, nego će to biti, ako Bog da, do godine preko školskih velikih praznika.

— Čuveni učenjak na bečkom svenčilištu prof. *Dr. W. A. Neumann*, izvjestitelj za dalmatinske povjestničke i umjetničke spomenike kod c. k. Središnjeg Povjerenstva za iztraživanje i uzdržavanje takovih spomenika u Beču i počastni član našeg kninskog hrvatskog starinarskoga društva, pohodio je prošastih dana Zadar i njegovu okolicu, te je obašao i Spljet, pa je praćen od suodbornika upraviteljstva te počastnog člana našega društva i narodnog zastupnika prof. D. Virgilija Perića imao ovih dana da posjeti i naš „Prvi Muzej hrvatskih starina u Kuinu“.

Od slavne „Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti“ u Zagrebu primili smo uz „Osnovu za sabiranje i proučavanje gradje o narodnom životu“ napisane od Dr. A. Radića i *Posiv* iste Akademije, što ga niže priobćujemo. Rečena „Osnova“ pretiskana je iz II. sveska „Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena“, što ga je počela izdavati naša dična i vele zaslužna Akademija. Uz Bogišićevu, još 1874. objelodanjenu prvu knjigu, „Zbornika sadašnjih pravnih običaja u južnih Slavena“, ovo je već treća knjiga, što ju naša Akademija izdaje u svrhu proučavanja sadašnjeg života kod južnih Slavena. Nego se je Akademija sada uprav svojski stala zauzimati obradivanjem jugoslavenskog narodoznanstva, pa se je nadati, kroz malo godina, da će ona objelodaniti krasan niz knjigá iz te moderne nauke. Polje te korisne nauke uprav je preobščeno, a kod nas do sada najmanje izkrčeno, pa je potreba, da u poslu pomognu mnogi radnici, te nam je najtoplije preporučiti svakom naobraženom rodoljubu, koji dobro poznaje pojave čisto narodnog života okolice, u kojoj se je rodio ili je za dugo živio, da stupi u domoljubno kolo takovih radnika, akademijinih pomagača, koja će mu, na njegov

pismeno priobćen zahtjev, poslati Dr. A. Radićevu *Osnovu*, na temelju koje će udesiti svoj sakupljački rad. Mi se s naše strane imamo razloga osobito veseliti ovoj novo-razvitoj grani djelatnosti naše Akademije u toliko, u koliko će uspjeti te djelatnosti upodpunjivati i podpomagati naš rad oko izučavanja davnih pojava narodnog života kod Hrvata, kao što će i obratno uspjeti našega rada služiti podporom proučavateljima sadašnjeg života narodnoga. Želimo pak, da se rad oko „sabiranja i proučavanja gradje o narodnom životu“ u krilu slavne naše Akademije u toliko razvije, da mu bude neizbježivom posljedicom, da se u mjerodavnim krugovima čim prije očuti živa potreba zasnovauja *hrvatskog narodopisnog Muzeja* u lepom našem Zagrebu.

Uredništvo.

POZIV.

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu izdala je „*Osnovu za sabiranje i proučavanje gradje o narodnom životu*“, što ju je napisao sadanji urednik akademijskoga „*Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena*“ Dr. Ant. Radić.

Iskustvo je pokazalo, da sabiranje gradje o *narodnom životu* ne može biti uspješno, ako se ne sabire nekim redom i po nekoj osnovi. Za to, da bi sabirači imali pri ruci naputak: što treba, kojim redom i kako treba sabirati stvari o narodnom životu, izdala je ova akademija spomenutu „*Osnovu*“ za suradnike svoga „*Zbornika*“.

Ove će stvari najuspješnije sabirati oni svoučilištni djaci, zatim gimnazijski djaci viših razreda, koji su i djetinjstvo svoje sproveli medju narodom, a i praznike medju narodom sprovode, pa imaju u narodu roda i znanaca.

S uspjehom će sabirati ove stvari i pučki učitelji, župnici i kapelani (koliko im dopušta njihov posao), osobito ako su dulje vremena u kojem kraju. Koliko ne bi dospjeli sami, mogu u to uputiti pametnijega pismena seljaka.

Upravni činovnici, suci, odvjetnici i vlastela mogli bi takodjer barem pogledati o čem se tu radi.

Potanju uputu, koliko je za početak potrebno, naći će svatko u „*Osnovi*“.

I za *proučavanje* narodnoga života treba akademiskomu „*Zborniku*“ radnikâ, pa je i o tom kazano u „*Osnovi*“ nekoliko riječi. *Jugoslavenska akademija* pozivlje ovim sve one, koji se bave historijom pradavnine (prehistorijom), historijom bilo koje grane kulture, književnosti, prava, historijom vjerâ i vjerovanja, da barem pogledaju: ne bi li svojim naučnim radom mogli razsviětliti kulturnu prošlost i sadašnjost svoga naroda.

Svaki će se prinos primjereno nagraditi.

Tkogod se ozbiljno želi u tu stvar uputiti i latiti se ili sabiranja ili proučavanja gradje o narodnom životu, neka najzgodnijim načinom (dopisnicom) zamoli *Upravu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu*, pa će mu se spomenuta „*Osnova*“ poslati.

U Zagrebu, mjeseca srpnja 1897.

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Bibliografija.

Bullettino di archeologia e storia dalmata pubblicato per cura di Fr. prof. Bulić. Anno XX. Nro. 1. Sadržaj: Neobjelodanjeni nadpisi: Solin. — „Tessera lusoria“ iz Visa. — O nadgrobnoj ploči Tome de Nigris u crkvi od Poljuda kod Spljeta. — Sbirka starina u Nadbiskupskom Sjemeništu u Udini, namijenjena za Muzej Sv. Donata u Zadru. I. Supplemento: Un episodio di cavalleria rusticana nell' anno 1505. a Spalato. — Nr. 2. Sadržaj: Neobjelodanjeni nadpisi: Bihać kod Kaštelnovoga, Solin. — Opis svjetiljaka glinenih nabavljenih od Muzeja god. 1896. — Imena i pečati na opekama i posudam nabavljenim od Muzeja god. 1896. — Starinska iznašašća u Solinu. — II. Medjunarodni Kongres Kršćanskih arheologa u Raveni god. 1898. Sbirka starina u Nadbiskupskom Sjemeništu u Udini, namijenjena za Muzej Sv. Donata u Zadru. Pismo O. Andrije Dorotića. — Kaštel Celio. — Naši spomenici u Središnjem Povjerenstvu za iztraživanje i čuvanje starinskih spomenika. — I. Supplemento — kao u Nr. 1. — Nr. 3. Sadržaj: Neobjelodanjeni nadpisi: Solin, Stobreč. — Nadpis iz mletačke dobe. — Opis svjetiljaka glinenih nabavljenih od Muzeja god. 1896. — Sbirka starina u Nadbiskupskom Sjemeništu u Udini, namijenjena za Muzej Sv. Donata u Zadru. — Kaštel Stari. — I. Supplemento: Izprave i rodopis bosanskih bana i kraljeva Kotromanovića. — Nro. 4. Sadržaj: Neobjelodanjeni nadpisi: Solin, Postire Braća. — Drago kamenje c. k. Muzeja u Spljetu nabavljeno god. 1896. — Sbirka Starina u Nadbiskupskom Sjemeništu u Udini, namijenjena za Muzej Sv. Donata u Zadru. — Kaštel Rušnac. — Dokumentat odnosno na Kaštel Dračić. — O lošim odnošajim pokrajine Poljičke sa Vlasti Omiškom. — Središnje Povjerenstvo za iztraživanje i čuvanje spomenika umjetničkih i povjestnih. I. Supplemento kao u Nro. 3. — Nro. 5—6. Sadržaj: Izkopine u starokršćanskom groblju u Marušincu kroz god. 1896. — Izkopine u starokršćanskom groblju u Manastirinam — *Coemeterium legis sanctae christianae* — kroz god. 1896.

Glasnik zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini. Urednik Kosta Hörmann. IX. 2. svezak. Sadržaj: Dr. Ljudevit Taloci: Kako i kada je Hrvoje postao veliki vojvoda bosanski? (Sa 1 tablom.) — Ibrahim beg Defterdarović: Stare listine porodice Resulbegović. (Sa tri table i 4 slike u tekstu.) — Dr. Karlo Pač: Novi spomenici iz Županjac-Delminiuma. (Sa 23 slike u tekstu.) — Pop Petar Kaer: Prvo broncano nalazište u Dalmaciji. (Sa 18 slika u tekstu.) Franjo Fiala: Nekropola ravnih grobova kod Sanskog Mosta. (Sa 4 table, 44 slike i 1 pregledom u tekstu.) — Vid Vuletić Vukasović: Jedna plemićka povelja, nadjena na Korčuli. (Sa 1 slikom u tekstu.)

Věstník českoslovanských muzeí a spolků archaeologických. Roč. II. Čís. 5. Sadržaj: Književno bratstvo u Časlavi. Piše Kl. Čer. — Naselbine časlavske okolice. Piše Kl. Čermak. — Izvješće muzejalnoga društva „Věsta Časlavská“ za god. 1896—97. Piše Kl. Čermak. — Iztraživanja na manastirinam u Drobovićim. — Čís. 6. Konac članka Iztraživanja itd. kao u č. 5. — Zapis exulanta popa Vaclava Knobelija Časlavskoga iz g. 1625. — O uredjivanju zemaljskih arkiva. Razmatranja Vacl. Vl. Jenička. — Muzejalno društvo u Pardubicam. B. S. — Literatura. — Čís. 7. Sadržaj: Izvješće o zlatnim zavjeticim g. 1889, nadjenim u Kraljevogradu. — Izvješće o kotarskom muzejalnom društvu u Monakovskom Gradištu. Piše Bronisl. Charvatský. — Starine u starijskim zgradama. Piše Aloiz Svoboda Monakovskogradištanin. — Česka predhistorija u sbirkama c. k. dvorskoga muzeja u Beču. Priobće J. V. Želízko. — Spomenici o češkoj braći u Monakovskom Gradištu i okolici. Sabrao Bohumir Fr. König. — Konservatori u Moravskoj. — Nalazi. — Viesti. — Literatura.

Časopis společnosti přátel starožitností českých v Praze. Redaktor Dr. J. V. Šimák. Ročník V. Číslo 1. i 2. Oba broja tog zanimivog časopisa sadržavaju osjem ostalih priloga, zlatenit izvadak iz predavanja gosp. J. N. Woldřicha „O predhodnim dobam predhistorijskim“.

Corrispondenza archeologica fra Matteo Capor da Curzola e Pietro Nisiteo da Cittavecchia pubblicata per cura di Vid Vuletić-Vukasović. Preštampano iz „Smotre Dalmatinske“. Str. XXIV—82 u 8-i. Zadar 1897. U toj je knjižici naš suradnik gosp. V. V. V., uza zlatenito dopisivanje od god. 1895. do 1841. medju zaslužnim pregaočima na polju domaće poviesti i arheologije, Petrom Nisiteo Starogradjaninom i Matom Kaporom Korčulaninom, iznio i kratke životopisne crtice njihove, kao što i bibliografičan pregled njihovih štampanih i rukopisnih članaka i razprava.

Objelodanjeni Kaporovi i Niseteovi listovi, 32 jih na broju, jesu vrlo dobro gradivo za poviest razvitka arheolojske i povjestne nauke u Dalmaciji u tridesetim godinama ovoga vieka. G. V. V. V. zasluuje osobito priznanje zato, što je to zlamenito gradivo učinio pristupnim uenim krugovima.

Gli Slavi ed i papi. Pel Sac. Giovanni Marković Dottore di teologia per nomina di S. S. il papa Leone XIII. Parte I. Vol. I. Zagabria. — Officina della Società tipografica. (Dionička Tiskara) 1897. str. XLIII. 400 u 8°. Uvaženi i proslavljeni spisatelj uenih djela: „*Papino Poglavarstvo*“, „*Cesarizam i bizantinstvo u Poviesti istočnog razkola*“, „*O Ekaristiji s osobitim obzirom na Epiklezu*“, „*Leo Veliki i Grgur Veliki o prvenstvu svoje stolice*“, „*Gospa Sinjska*“, „*Lettere dall' Oriente ossia un pellegrinaggio in Palestina*“ i „*Le Parrocchie Francescane in Dalmazia*“, član velezasluene po narodni hrvatski pokret u Dalmaciji redodržave franovačke Preav. Odkupitelja, i bivši redodržavnik, Dr. O. Ivan Marković, nastanjen u Sinju, hotio je i ovim najnovijim plodom svoje riedke erudicije, velike oštroumnosti i uzornog svojeg neumornog rada, da stranom učenom svijetu i odličnim članovima crkvene hierarhije u pravoj svjetlosti prikaže odnošaje slavenskoga svieta prema rimskim papima, i to u njihovom povjestničkom razvitku, od najdavnijih doba do naših dana, te je u ovom prvomu dielu i poduno uspio. Prvi dio razdieljen je u sljedećih 13 poglavja: I. Un' occhiata alla storia primitiva degli Slavi (Pogled na prvobitnu povjest Slavenā). — II. La conversione degli Slavi. (Obraćenje Slavenā). III. La conversione degli Slavi — Continuazione. (Obraćenje Slavenā. Nastavak). — IV. Cirillo e Metodio. (Ciril i Metod). — V. Cirillo e Metodio. Continuazione (Ciril i Metod. Nastavak). — VI. Della gerarchia ecclesiastica in Russia (O crkvenoj hierarhiji u Rusiji). — VII. L'autorità di S. Pietro nella chiesa di Gesù Cristo e i libri liturgici degli Slavi (Oblast S. Petra u crkvi Isukrstovoj i liturgične knjige Slavenā). — VIII. Lo Scisma in Russia. (Razkol u Rusiji). — IX. Lo sfacelo dello scisma (Propadanje razkola). X. La questione teologica. (Pitanje bogoslovno). XI. La questione teologica. Continuazione. (Pitanje bogoslovno. Nastavak). — XII. I successi della „ortodossia“ greca tra gli Slavi, specialmente in Russia (Uspjesi grčkoga „pravoslavja“ medju Slavenima, navlaš u Rusiji). — XIII. I destini della Russia nel concetto dei suoi scrittori. (Odredjenost Rusije u shvaćanju njezinih pisatelja).

Ako je ova krasna i poučna knjiga i pisana osobitim obzirom na vanjski, zapadni svijet, to će ona ipak vrlo dobro doći i mnogomu našinemu, navlaš u Istri i Dalmaciji, gdje svaki naobraženi čovjek razumije dobro talijanski, a malo jih je, da ne rećemo baš vrlo malo, koji bi imali čista pojma o razvitku odnošaja Slavenā i slavenskih liturgičnih knjiga prema Svetoj Stolici. — Neka nam vele ueni pisac dopusti, da mu srdačno čestitamo na polučeni uspjeh! Dao Bog, da spisateljev veliki trud bude na korist zlamenitog pitanja, kojim se bavi prvi dio njegovog djela. Drugi je dio pod tiskom, a biti će, kako doznajemo iz pouzdana izvora, dosta omašniji od prvoga.

Русскія древности въ памятникахъ искусства, издаваемые графомъ И. Толстымъ и Н. Кондаковымъ. Выпускъ пятый. Курганскія древности иклады домонгольскаго періода. Стр. 225-ю рисунками въ текстѣ. С. Петербургъ. 1897. стр. 163. u 4-i. Zahvaliti nam je najtoplije veleučenomu prof. Nikodimu Kondakofu, počastnomu članu našega društva, što je ovu knjigu poslao društvu na dar. To je peti do sad izašli avezak „*Ruskih drevnosti u umjetnim spomenicima*“, što jih sa mnogobrojnim krasnim slikama izdavaju skupa grof I. Tolstoj i prof. N. Kondakof. Prva knjiga obuhvaća klasične starine južne Rusije, druga starine skito-sarmatske, treća starine iz vremena seobe narodā, četvrta kršćanske starine Krima, Kavkaza i Kijeva, a ova peta, za nas najzanimivija, bavi se kurganskim grobnim i mogilskim starinama iz domongolskog razdoblja. Starine su to uprav suvremene starohrvatskim nadjenim u grobovima od VII. do XII. vieka. Mi smo takovu knjigu odavna želili i oćekivali, pa smo zato njezinu pojavu uprav veseljem pozdravili. Ta samo usporedjivanjem naših hrvatskih starina sa njima suvremenim nadjenim u domovini druge nam slavenske braće, i u onim zemljama, gdje su bar negda stanovali Slaveni, kao što je n. pr. istočna polovica Njemačke, sredina Ugarske, Rumunjska i Grčka, moći ćemo da jim odredimo pravo zlamenovanje i da u njima razlučimo predmete postale u tudjini i tudjim uplivom, od onih koji su proizvodi slavenskog genija, a najpotla da ustanovimo obilježja narodne umjetnosti pojedinih slavenskih plemena. Sad nećemo da u potankostima prikazujemo ovu prezlamenitu knjigu, jer ćemo do skora imati prigode, da se osvrćemo na nju. Dosta je da kažemo, da je po njoj dobro pokročilo napried poznavanje umjetnog obrta pri obradjivanju kovinskih predmeta za osobni ures kod starih Slavena u razdoblju od VIII. do XII. vieka.

Geschichte der christlichen Kunst von Franz Xaver Kraus. Erster Band. Zweite Abtheilung. Mit 231 Abbildungen. Freiburg im Breisgau. Herdersche Verlagshandlung. 1896. str. XIX. 300 u 4°. U ovom II. dielu svoje u obće iscrpljive priručne knjige nastavlja poznati ueni pisac starokršćanske arheologije peto poglavlje o starokršćanskom graditeljstvu i obradjuje sljedeća nova poglavja: VI. Ciklusi slika četvrtog, petog i šestog stoljeća. Starokršćansko mozaično i knjižno slikarstvo. — VII. Tehničke i sitne umjetnosti. — VIII. Pokućstvo i liturgična odiea. — IX. Bizantinska umjetnost.

— X. Prvi počeci umjetnosti kod sjevernih naroda. Odgojna djelatnost crkve. Benediktinski red. — Grehota je, što takovu učenjaku i plodnu piscu, kao što je veleučeni g. F. X. Kraus, nisu još poznati uspjesi našega starinarskoga društva, te se nije na njih obazirao, premda je o njima pisano u „Viestniku hrvatskog arheološkog društva“; premda je nakladom same jugosl. akademije tiskana o njima posebna knjiga pod naslovom „Hrvatski spomenici u kninskoj okolici uz ostale suvremene dalmatinske iz dobe hrvatske narodne dinastije“, koju je napisao sam dopisujući član jugosl. akademije i u velikom učenom svijetu poznati naš arheolog prof. Dn. Frano Bulić, i premda se o njima bezprestano piše u „Starohrvatskoj Prosvjeti“, koju, u zamjenu za njihove publikacije, primaju sva poglavita evropska, a navlašt njemačka arheološka i povjestničarska društva; premda je o njima bilo još pisano na francuzkom jeziku, te su jim i slike priobćene, u knjizi „Ephemeris Bihacensis“, izašloj prigodom I. kongresa kršćanskih arheologa u Spljetu-Solinu 1894. godine, i razdijeljenoj svim članovima kongresa, i to u članku „Les monuments du Moyen-âge de Knin“. Nepoznavanje ili možda hotimično ignoriranje obilja proizvoda hrvatskim duhom prožete bizantinske umjetnosti, koji se pojavljuju, sad možemo odlučno kazati, u najvećem obilju od negda posve slovenskog Friula do skrajnjih granica zemalja, u kojima je naseljen hrvatski narod od prve polovine VII. vieka do dneva današnjega, t. j. u Istri, Hrvatskoj i Slavoniji, Bosni i Hercegovini, a najpače u Dalmaciji, uzokom je, da je, i u ovom naučnom djelu o povjesti kršćanske umjetnosti, učinjena velika nepravica znanosti, Hrvatima i prosvjeti starohrvatskoj. Da nije te krivice, posve drugčije bi gosp. Kraus bio obradio svoja dva poglavlja, koja nas izravno zanimaju, t. j. ono o *bizantinskoj umjetnosti i o prvim počecima umjetnosti kod sjevernih naroda*. Ignorirajući absolutno sve, što su Sloveni, Hrvati i Srbi do sada iztražili i napisali o počecima umjetnosti kod njih, veleuč. gosp. Kraus, koji inače vrlo sretno polemizuje sa prof. Strzygowski-em (str. 544—550) u pitanju granica između staro-kršćanske i bizantinske umjetnosti, te pobija novu teoriju ovoga zadnjega, da bi početke bizantinske umjetnosti trebalo prenieti do u doba Konstantinovo i Teodozijevo, pristaje inače uz nj i slaže se s njim, kad je zaboravljati na djela i obstanak starih Slavena na jugu, i djela slavenskog genija pripisivati Germanima. Zar će dakle i u znanosti, kao u politici, među Niemcima vladati duh protuslavenski, pa će i najozbiljniji njemački učenjak dopustiti, da mu protuslavenska strast pomuti bistar pogled u prosudjivanju neoborivih činjenica na štetu znanstvenog napredka?—Ovaj žalostan pojav treba da nam služi poukom, a poticalom hrvatskim arheolozima, kako bi uznastojali svim silama, da naše starine prikažu tudjemu svijetu na tudjem kojem kulturnom, zar francuzkom ili talijanskom jeziku, da se neki njemački učenjaci ne budu mogli izpričavati, da jim nije pristupno ono, što se piše na jeziku hrvatskomu.

Uredništvo.

Налазиште из Неолитичког доба на Краљевинама код новог Шехера. — Izvještaj o pokusnom prekopavanju u godini 1896. — Priopćio Tomo Dragičević. Sa 18 slika u tekstu. Sarajevo, zemaljska štamparija 1897. Separatni otisak iz „Glasnika zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini“. IX., 1897., I. str. 161—168, strana 7.

Gosp. Tomo Dragičević sretan je i presretan, jer ovo nije prvo otkriće, te ga je učenomu svijetu navijestio ovaj dični samouk. Ne može čovjek ni da vjeruje svojijem očima, koliko je zlamenito otkriće iz neolitičkog doba na *Kraljevinama kod novog Šehera*, u Bosni, pa rek bi, da je tu bila uprav radionica tih alatlika ljuckoga prometa u povelju, jer jih je tu baš svake vrste, te i ne dovršenijeh. Gosp. Dragičević po debelu je navijestio tu zlamenitu postaju, te je donio i nekoliko tipova, biva 16, a uz to nacrt *Kraljičina gurna* i okolice, to u dva nacerta. — Ovo je nalazište vrlo znamenito, jer se do sada u Bosni i Hercegovini našlo vrlo malo ovakijeh mjesta, pa eto po iverju, koje je otpadalo, kada se orugje prifregjivalo, može se misliti, da su prastanovnici svoje kamenito orugje izragjivali od domaćega materijala, što ga se dosta može naći svud po potocima u blizini Novoga Šehera, pa baš i na samomu mjestu. — Radujemo se g. Tomi Dragičeviću, što je izkopao pravo blago; a radujemo se i sarajevskom muzeju i znanosti, što je našla u Bosni prve i očite biljege ljuckoga rada.

Vid Vuletić-Vukasović.

Izvještaj

Upraviteljstva Hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu o društvenom radu i napredku kroz zadnji tromjeseč.

Društvo je sklopilo bilježničku pogodbu u bilježnika Vidovića u Skradinu dne 9. lipnja 1897. br. 11124, kojom je unajmilo starinarsko zemljište od braće Matijević-Čavela u Smrdeljima občine Skradinske, da tu po ugovoru provede do svrhe studenoga o. g. izkopine, što će društvo čim prije i učiniti.

Drugu je pogodbu sklopilo u bilježnika baruna Lalića u Kninu dne 13. lipnja o. g. br. 6443 o raznim zemljišnim česticama na Bribiru, kojom je unajmilo zemljište od Nikole Bjelića i baštinika pok. Jovana, da na istima provede izkopine kroz godinu dana, od dana kada izkopine započmu.

Nadalje je upravilo dne 1. lipnja o. g. občinskomu upraviteljstvu u Sinju prošnju, da bi dozvoljelo društvu provesti izkopine na občinskomu zemljištu „Grudine“ u selu Potravlju, gdje je društvo još god. 1892, bilo načelo izkopine, te se uvjerilo, da tu leže važne ruševine neke starinske bazilike. Na što je spomenuto upraviteljstvo svojim cienjenim odpisom dneva 22. srpnja o. g. br. 3068 veledušno udielilo tu dozvolu društvu.

Buduć da se u drniškomu Gradu kroz tek. godinu kani podporom vladinom popraviti rimokat. župska crkva, u kojoj ima više važnih starohrvatskih spomenika, kao prosto gradivo uzidanih, a osnovane je nade, da rušić se do temelja sudanja absida crkve, naći će jih se i više, da ti spomenici budu od dalnje propasti sačuvani, društvo je upravilo prošnju na visoko c. k. dalmatinsko namjestništvo, da bi društvu dozvoljelo, da ondješnje spomenike bude moglo prenieti u svoj muzej u Knin, na što se očekuje suaretljiv odgovor.

Filip Bračić Josipov prekopavajuć za povrće svoju baštu pod kućom, u Biskupiji, slučajno na mjerio se na jedan prosti grob, u kojemu mrtvacu na desnici, našao srebrni, krasno ornamentirani prsten, te ga društvu ustupio. Na mjesto nalazišta pošao je društveni predsjednik, te je dao otvoriti još četiri groba. Grobovi su u suhozid, neki od kresane sedre a neki od proste krečine, na prosto zidani. Jedan grob djetinji bijaše bez ikakva priloga. U drugomu, uz odrasla mrtvaca, našla se srebrna naušnica sa velikim zrnom, ali slabo sačuvana. U trećemu opet srebrna naušnica, sa zrnom od omotane srebrne žice. U četvrtom našast je prsten veoma slabo sačuvan. Po svim oznakam sudeć i ondje će se naći množija starohrvatskih grobova, kad se izkopine sistematično nastave.

Neki radnik g. Adolfa Franza, veleposjednika u Kninu, slučajno našao je na Biskovu kod Knina sahranište srebrnih novaca, sastojće iz 41 komada, od kojih mletačkih 27, poljskih 9, a ugarsko-hrvatskih 5 komada. Svi su iz XVI. vieka.

U Drinovcima župe miljevačke kod Drniša, neki Bačić iznoscć jednu gomilu iz svog vinograda za 20 cm. pod zemljom izvadio je dvie veoma velike srebrne naušnice, dobro sačuvane. Nagadjamo, da su naušnice pripadale mrtvacu, što je pod gomilom bio pokopan, a seljak, kako se kazuje, na to nepazeć, zadovoljio se samo dignuvši predmete, te dublje nije kopao. Ova okolovština nalazišta spomenutih naušnica veoma je važna, te će se nalazište čim prije na licu mjesta proučiti. Naušnice je naš društveni član ot. Miho Bronić, miljevački župnik, za naš muzej nabavio i poslao.

Mate Ercog iz Mahovica našao je u planini Svilaji slučajno pod jednim kamenom sahranjene četiri srebrne naušnice od upredene žice (filigran), dobro sačuvane, te nam jih je naš prijatelj g. Ivan Plazonić iz Vrlike za naš muzej nabavio. — Mate Duvnjak, pristav sela Garjaka, občine vrličke, pri popravku seoskog puta, s lieve strane rieke Cetine, u sjevero-iztok za 100 met. daleko od Vukovića mosta u Koljanih, na prostoj ledini, kupeć nešto školje za put, 0.30 cent. pod zemljom izvukao je jedan starohrvatski mač sa šest fibula, iz VIII. vieka, te ga je, kako on veli, predao na vrličku občinu, da bude prodan. Na tu viest naš društveni predsjednik, usrdnošću občinskoga tajnika, gosp. Ivana Brešana, potanko ga je opisao i fotografirao, za tiem pošao je na lice nalazišta i potrebite izvide učinio. Nadati se je, da će taj mač, usrdnošću g. načelnika vit. Knišića i tajnika Brešana, a po izričitoy želji nalaznika, doći u naš muzej, kao što prijaznošću občine vrličke, biti će učinjen pokušaj izkopina na mjestu nalazišta.

Vriedni društveni povjerenik, g. Vladimir Ardalić, namjerio se je u svojoj bašti na Gjevrskam na starohrvatske grobove sa prilozima naušnica i prstenova, te je društvu veledušno ponudio, da tu po miloj volji izkopine provodi. Veoma pohvalan primjer našeg pravoslavnog, i kako sam se izpovjeda, srbskog brata, kako znanost mora da bude daleko od naših političkih zadjevica, te bi bilo željeti, da primjer ovog pametnog i vaspitanog seljaka, sliede i ostali njegovi sumišljenici, kod nade, da podupiruć rad oko hrvatske arheologije, indirektno podupire se i onaj srbske arkeologije; pošto neima sumnje, da kultura hrvatskoga i srbskoga naroda u prvim vijekovima na ovim južnim predjelima bijaše jedna te ista.

Obzirom na ovo naše izvješće svakomu patriotu a osobito mjerodavnim faktorima, treba da bude jasno, koliko je prostrano polje društvenomu znanstvenomu radu, koji jedino zapije rad oskudice sredstava; pa svi oni, u kojima istinito rodoljubno srđee kuca, te jim je do slave hrvatskoga naroda, morali bi društvu potrebna novčana sredstva namicati.

Nadalje stupiše u naše društvo za t. g. zauzimanjem društvenoga povjerenika g. Petra pl. Akacića: Adam Reiser, veletržac, Osiek; utemeljitelj. Dr. Vladimir Kovačević, odvjetnik, Djakovo. Dr. Ante Pinterović, odvjetnik, Osiek. Dr. Franjo Gottschalk, liečnik, Osiek. Franjo Mihoković, kapelan, Velika Gorica. Pavo Ratković, posjednik, Otočac.

Zauzimanjem povjerenika g. Miroslava Čorića: Slavoljub Hafner, činovnik kr. ugar. željeznice, Rieka. Angjel Gjurski, činovnik kr. ugar. željeznice, Rieka. Svi redoviti.

Neposredno stupiše: Stjepan Srkulj, profesor, Požega. Josip Pobor, sudbeni pristav, Požega. Hanuš Hackenschmied, akademički slikar, Zlatni Prag. Svi redoviti. Dr. Tugomir Alaupović, gimnazijalni profesor, Sarajevo: Utemeljitelj. Maruša-Pavla ud. Neurautter, veleposjednica, Zlatni Prag: Utemeljiteljica. Ova čuvena, bratskoga českoga naroda, rodoljubkinja, šaljuć društvu utemeljiteljnu članarinu od 100 kruna u svomu velekrasnomu pismu na društvenoga predsjednika izmed ostaloga piše: „*Utjeha mi je, što ciena ne leži u neznatnoj priloženoj novčanoj svoti, nego u primjeru, kojim ćelim uplivati na sestre Hrvatice, neka bi se i one češće medj društvene članove prijavljivale, te tim pokazale svoj živi interes za kulturna djela svojih slavni predja. Svake godine unapred spravna sam slati društvu iznos utemeljiteljne članarine.*“

Dok se divimo blagodarnosti spomenute rodoljubne gospodje, istodobno žalimo, što *ni cigla Hrvatica* nenađe shodnim podupirati iztraživanje „kulturnih djela svojih slavni predja“. Nu što do sada ne bijaše, da bi to čim prije bilo u dostojnom razmjeru prama velevažnosti hrvatske prošlosti!

Zadnjeg vremena prispješe društvu sliedeći milodari: M. P. O. Euzebijo Femandžin u Našicama 10 kr., ot. Ante Rako, nadžupnik Imocki, 12 kr.; g. Miho Škarpa, učitelj, Starigrad, 2 kruna. Svim veledušnim darovateljima budi društvena najdublja zahvalnost.

Umoljavaju se čestiti društveni povjerenici, da nastoje što bolje „Starohrvatsku Prosvjetu“ razširiti, te što više društvu sakupiti članova. Sa dosadanjim predplatama i članarinama tek se mogu podmiriti potrošci oko društvenog glasila. Sa eventualno novim predplatama ili članarinama društvo bi nastojalo, da nastavi od tri godine obustavljene izkopine, koje sa svih strana društveni mašklin očekivaju. Tom namjerom mogu se slobodno svakom imućnijem Hrvatu predstaviti, da onako neznatnim godišnjim doprinosom podupre obret najdavnijih i najslavnijih narodnih spomenika, a teško da će se naći i cigli sviestan rodoljub, koji bi taj preznameni podhvat prezreo.

Moljeni su gg. članovi i predplatnici, da nekasne ovogodišnji prinos društvu poslati, kao što da svaku neurednost u primanju glasila ili slučajne promjene u adresama izvole odmah društvenomu upraviteljstvu u Kninu dojaviti. Ona pak gospoda, koja su lani redovito „Starohrvatsku Prosvjetu“ primala a nisu još lanjski prinos podmirila, neka to što skorije učine ili društvu primljene brojeve povrate.

I tečaj „Starohrvatske Prosvjete“ može se još kod društvenog upraviteljstva u Kninu dobiti.

Svoj učećoj hrvatskoj mladeži biti će „Starohrvatska Prosvjeta“ ustupljiva za pola cijene, a pučkim učiteljima, koji obećaju poslati društvu tekom godine po dva izvještaja o starinama svoje okolice, „Starohrvatska Prosvjeta“ šalje se badava.

Upraviteljstvo.